

Dit is document 0233 op www.stucom.nl: de volledige tekst van het boek *Vernieuwing en de Machten van het Kwaad* van L.J. Kardinaal Suenens (1904-1996), zoals deze staat afgedrukt op de pagina's 121 t/m 252 in Boek III van *'De heilige Geest, levensadem van de Kerk'* ©, in 2001 uitgegeven door FIAT-Vereniging in België. **Besteladressen** en overzicht van Boek I, II en III: zie 0069 op www.stucom.nl

Tweede deel [van Boek III]

Vernieuwing en Machten van het Kwaad

Inleiding

Dit vierde Document van Mechelen behandelt een bijzonder delicaat onderwerp. Bedoeld wordt een antwoord te bieden op de vraag wat in theorie en in de praktijk de christelijke houding dient te zijn ten overstaan van de realiteit en van de invloed van de Geest van het Kwaad in de wereld.

Het is een moeilijk probleem, omdat het hier per definitie gaat over een duister domein in de mens en omdat men elke simplistische voorstelling – zij het van fundamentalistische, zij het van rationalistische aard – moet vermijden.

Ik wil dit vraagstuk niet in al zijn dimensies gaan verkennen. Wat ik beoog is dit: op beperkte schaal nagaan wat in deze de leer en de pastorale praxis van de Kerk is, en deze dan toetsen aan bepaalde vormen **van**

duiveluitdrijving en aan het gebed om bevrijding, die men aantreft in groepen of gemeenschappen van de Charismatische Vernieuwing.

Paus Paulus VI vroeg uitdrukkelijk dat men eens alles opnieuw zou bestuderen wat in verband staat met de werking van het Kwaad en hoe ver dit ook schijnt af te staan van onze huidige mentaliteit. Ons werk is in dit perspectief te plaatsen.

Strikt logisch hadden we eerst het 'charisma van de genezing en heling' moeten onderzoeken.

Dit 'charisma' wint in en door de Charismatische Vernieuwing aan actualiteit. Pas daarna hadden we de praxis van het 'bidden om bevrijding' en van het exorcisme kunnen bespreken. Want deze pastorale praxis is geënt op het algemeen charisma van het genezen, zonder er volkomen mee samen te vallen. Deze werkwijze zou het onderwerp echter te sterk hebben uitgebreid; de dringende nood aan verheldering van bepaalde concrete punten heeft onze keuze en voorkeur bepaald.

Ik wil een bijdrage leveren om een veilige weg uit te zetten tussen twee gevaarlijke klippen. De eerste klip is het onderschatten van de aanwezigheid van de geest van het Kwaad in de wereld, de andere: het bestrijden van deze geest zonder daarbij te steunen op de noodzakelijke 'onderscheiding' en de waarborgen waarover de Kerk beschikt.

Of men het wil of niet: de Kerk wordt geconfronteerd met een ernstig pastoraal probleem dat raakt aan haar opdracht in de wereld. Ondanks de complexe en delicate aard van het onderwerp, kan de Kerk zich aan dit probleem niet onttrekken; haar trouw aan het evan-

gelie staat op het spel en ook haar plicht om weerstaand te bieden aan de invloed van het Kwaad in deze wereld.

Van het begin af sta ik voor een optie, eigenlijk al zodra ik het woord 'Kwaad' met een hoofdletter laat aanvangen. Moet ik het woord met een kleine letter schrijven en aldus al de schadelijke en destructieve tendensen, die vandaag mens en maatschappij belagen, globaal benoemen? Of moet ik het met een hoofdletter schrijven en erkennen dat er dwars door die duistere en slechte, intrahumane machten heen, een 'Macht van het Kwaad' in de wereld aan het werk is, begaafd met rede en wil?

Je ontsnapt niet aan deze vraag of beter gezegd, dit dilemma: ofwel bevestig je dat de duivel bestaat, maar dan lijkt je in tegenspraak met de moderne kritische mentaliteit; ofwel wijs je het bestaan van de duivel af, maar dan loop je gevaar haaks te staan op het evangelie en de kerkelijke traditie.

In dit boek wil ik een weg zoeken tussen Scylla en Charibdis, zonder essentiële gegevens van het probleem te verwaarlozen. Zonder omwegen wil ik zowel het bestaan van de duivel erkennen als een waarschuwing laten horen tegen de verleiding om zich op gevaarlijke paden te wagen.

Groene en rode lichten en soms ook oranje knipperlichten zorgen voor een veilig verkeer. Iets vergelijkbaars willen we hier aanbieden.

Dit vierde Document van Mechelen behandelt een probleem dat ons allen aangaat, over de grenzen van de Charismatische Vernieuwing heen: het wil de gedachtengang terzake van het kerkelijk leergezag aangeven en bepaalde afwijkingen signaleren.

Elk hoofdstuk wordt afgesloten met een gebed dat ontleend werd aan de liturgie van de Kerk. Het is een uitnodiging om deze bladzijden te lezen en te overwegen in diepe eenheid met het geloof van de Kerk die ons persoonlijk geloof volheid, sterkte en zekerheid verschaft. De biddende Kerk is op zichzelf reeds de onderwijzende Kerk.

Biddend heb ik dit boek geschreven, en met pijn in het hart: want ik besef dat het enerzijds als voorbijgestreefd zal afgewezen worden door al wie de duivel slechts een mythe vindt, en dat het anderzijds als weinig of niet gesteund op pastorale ervaring zal overkomen bij hen, die op grote schaal het gebed om bevrijding in praktijk brengen. Deze laatste mensen vrezen bovendien dat waarschuwingen de Vernieuwing in discrediet zouden kunnen brengen. In tegenstelling hiermee ben ik de mening toegedaan dat een rechtzetting slechts de geloofwaardigheid van de Vernieuwing en haar zeer grote spirituele rijkdom kan bevestigen.

Wat het ervaringsgegeven betreft, wil ik eenvoudig zeggen dat ik er niet aan twijfel dat in bepaalde heel precieze gevallen een duivelse invloed werkzaam is, en dat ikzelf getuige ben geweest en zelfs werktuig van echt bevrijdende exorcismen.

Ik dank overigens de leiders van de Vernieuwing – priesters en leken – die me toestonden om mij in verschillende landen terplaatse te vergewissen hoe de ‘bevrijding’ er in de praktijk wordt toegepast.

Moge dit werk helpen om hindernissen weg te ruimen en de weg des Heren recht te maken. De heilige Geest moet ons allen meer dan ooit verlichten: Hij alleen kan ons binnenleiden in het begrijpen van de

Waarheid. En die is op zich reeds bevrijding en verlossing. De Heer zegt immers: “*De waarheid zal u bevrijden*” (Joh.8,32).

Moge Maria voor ons bij de Heer de genade bekomen om, nederig en open van hart, in te stemmen met de moederlijke wijsheid en de onderscheiding van de Kerk!

Moge zij ieder van ons helpen om volledig open te staan voor de heilige Geest en om ons, moedig en begaafd met onderscheid, te verzetten tegen al wat het Rijk van God belemmert of tegenwerkt in onze wereld, die naar het woord van Paulus VI tegelijk “*prachtig is en pijnlijk tragisch*”.

L.J. kardinaal Suenens

De Kerk en de Machten van de Duisternis

1. De duivel, mythe of realiteit?

HET GELOOF VAN DE KERK

We moeten erkennen dat onder de christenen vandaag de dag een malaise bestaat rond het bestaan van de duivel of van de duivels.

Mythe of realiteit? Moet Satan naar het rijk van de schimmen en van de spoken verwezen worden? Is hij alleen maar de symbolische personificatie van het Kwaad, een slechte herinnering aan een thans volkomen vervlogen 'voorwetenschappelijke' tijd?

Heel wat christenen opteren voor de mythe. En zij die aanvaarden dat de duivel werkelijk bestaat, voelen zich geremd en zijn wat verlegen als ze over de duivel praten. Want ze vrezen dat ze dan de volkse voorstellingen van de duivel beamen en de wetenschappelijke vooruitgang miskennen.

In het algemeen wordt het onderwerp gemeden in de catechese, de predikatie en in het theologisch onderwijs, zowel aan de universiteit als op de seminaries; daar waar men het bestaan van de duivel bediscussieert,

staat het onderzoek naar zijn werking en invloed in de wereld nog nergens. De duivel is er in geslaagd zich te laten doorgaan voor een anachronisme: het is een top-punt van zijn sluwheid. In zulke omstandigheden heeft de moderne christen veel moed nodig om de goedkope ironie en de glimlachjes vol medelijden van zijn tijdgenoten te trotseren.

Die moed is nog meer vereist omdat een erkenning van het bestaan van de duivel geenszins past in wat Leo Moulin noemt: *“het pelagiaans optimisme van onze tijd”*.

Meer dan ooit wordt de christen ertoe opgeroepen om zijn vertrouwen te stellen in de Kerk, om zich door haar te laten leiden en om het nederige gebed over te nemen dat de Kerk ons in de mond legt tijdens elke eucharistie: *“Heer, let niet op mijn zonden, maar gedenk het geloof van geheel uw heilige Kerk.”*

Ons arm en wankel persoonlijk geloven vindt versterking en voedsel in het geloof van de Kerk, dat het onze draagt en steunt, vuur en veiligheid schenkt. Op dit terrein is dat nog een grotere waarheid.

Laten we met kinderlijke bereidheid luisteren naar Paulus VI. Hij riep ons op om het onbehaaglijk gevoel te overwinnen, de stilte te verbreken en te erkennen dat ook nu de aanwezigheid van het Kwaad helaas nog altijd geen anachronisme is. Ziehier het belangrijkste gedeelte uit zijn toespraak:

“Het Kwaad is niet langer alleen maar een tekortkoming, maar een daadwerkelijk, een levend, geestelijk, verdorven en verderfelijk wezen. Schrikwekkende realiteit.

Mysterieus en angstaanjagend. Men plaatst zich buiten het kader van de schriftuurlijke en kerkelijke leer, als men haar bestaan weigert te erkennen; ofwel indien men er een op zich staand beginsel van maakt dat niet, zoals ieder ander schepsel, zijn oorsprong vindt in God; ofwel indien men haar interpreteert als een schijnwerkelijkheid, een ideële, aan de fantasie ontpoten verpersoonlijking van de onbekende oorzaken van onze rampen. Het is een moordenaar van begin af aan ... en de aartsleugenaar” (vgl. Joh. 8,44-45).

Het is de spitsvondige belager van het zedelijk evenwicht in de mens. (...) Het is niet gezegd, dat iedere zonde rechtstreeks te wijten is aan een duivels ingrijpen (vgl. S Th. I, 104,3), maar het is wel zo dat men zich, tenzij men met een zekere morele gestrengheid waakt over zichzelf (vgl. Mr. 12,45; Ef. 6,11), blootstelt aan de inwerking van het ‘mysterium iniquitatis’ (‘geheim der goddeloosheid’) waarover Paulus het heeft (2 Tess. 2,3-12), en waardoor het alternatief van ons heil problematisch wordt.”¹

CONSTANT EN LEVEND GELOOF

Steeds over hetzelfde onderwerp geven we hieronder de conclusies weer van een gezaghebbende studie die in de *Osservatore Romano* onder de titel ‘Christelijk geloof en demonologie’ verscheen. Ze werd geprezen als veilige basis voor een reaffirmatie van de leer terzake van het kerkgezag. De auteur legt eerst uit waarom het bestaan van Satan en van de duivel nooit het voorwerp heeft uitgemaakt van een dogmatische verklaring.

---

¹ *Archief van de Kerken*, 28 jg., 1973, nr. 3 kol. 116-121.

“Het standpunt van de Kerk i.v.m. de leer over de duivel is klaar en duidelijk. Het is waar dat het bestaan van de Satan en van de duivel in de loop der eeuwen nooit het voorwerp is geweest van een expliciete uitspraak van het leergezag. De reden daarvan is dat deze vraag nooit op die wijze gesteld werd: ketters en rechtgelovigen steunden beiden op de Schrift en stemden overeen in de erkenning van het bestaan van de Satan en van de duivels en van hun voornaamste misdaden. Nu hun bestaan zelf vandaag ter discussie wordt gesteld, moeten we derhalve teruggrijpen naar het constante en universele geloof van de Kerk en de voornaamste bron daarvan; het onderricht van Christus. Het bestaan van de demonische wereld wordt ons inderdaad als een dogmatisch gegeven geopenbaard in het evangelisch onderricht en in het hart van het levende geloof.”²

Vervolgens toont de auteur aan dat het in het citaat van Paulus VI niet gaat om een toevallige, bijkomstige uitspraak die men in een handomdraai terzijde kan schuiven, en die geen weerslag zou hebben op datgene wat in het mysterie van de Verlossing op het spel staat.

“De hedendaagse malaise die we hoger hebben aangeklaagd, stelt dus niet slechts een secundair element van het christelijk denken ter discussie: het gaat om een constante geloofsovertuiging van de Kerk, om haar verstaan van de Verlossing, en uiteindelijk zelfs om het bewustzijn zelf van Jezus.

---

²‘Foi chrétienne et démonologie’, in *Documentation Catholique*, 1975, p. 700-749.

Toen paus Paulus VI over deze verschrikkelijke, mysterieuze en geduchte werkelijkheid van het Kwaad sprak, kon hij daarom gezagvol verklaren: ‘Wie dit niet wil erkennen, stelt zich buiten het geheel van het onder-richt van de bijbel en van de Kerk; dat is eveneens het geval voor wie er een opzichzelfstaand beginsel in ziet, dat niet, zoals elk schepsel, zijn oorsprong zou vinden in God...’ Exegeten en theologen zouden deze waarschuwing niet mogen veronachtzamen.”³

DE MENS IS VRIJ EN VERANTWOORDELIJK

Bevestigen dat de duivel bestaat, betekent geenszins dat men manicheïstisch denkt, noch dat men de vrijheid en de verantwoordelijkheid van de mens zou geringschatten.

“Als de Kerk nu het bestaan van de duivel onderstreept, dan wil zij ons niet terugleiden naar de dualistische en manicheïstische bespiegelingen van lang geleden, noch er een voor de rede aanvaardbaar vervangmiddel voor uitdenken. De Kerk wil alleen maar trouw blijven aan het evangelie en zijn eisen. Het is duidelijk dat de Kerk nooit heeft toegestaan dat de mens zijn verantwoordelijkheid zou kunnen ontlopen door zijn fouten aan de duivels toe te schrijven. Wanneer zulke uitvlucht aan het licht kwam, aarzelde de Kerk geen ogenblik om zich te verzetten en met Johannes Chrysostomos te stellen: ‘Niet de duivel is het, maar de zorgeloosheid van de mensen die hun falen veroorzaakt en al het onheil waarover zij zich beklagen’.

---

³ Ibid.

De christelijke geloofsleer wil op dit punt van geen wijken weten en blijft hameren op de vrijheid en de grootheid van de mens, en stelt de almacht en de goedheid van de Schepper in het volle licht. In het verleden heeft de Kerk haar afkeuring te kennen gegeven en zij zal zich blijven verzetten tegen het zich al te gemakkelijk laten gaan omwille van een of andere voorgewende bekoring door duivels. Zowel het bijgeloof als de magie zijn voor haar onaanvaardbaar. Op doctrineel gebied werd nimmer geduld dat men capituleert voor het fatalisme, noch aanvaard dat men over geen enkele vrijheid beschikt wanneer er inspanningen geleverd moeten worden.”⁴

KRITISCHE ZIN NODIG

Meer nog dan elders moeten op dit domein, waar het onderscheid moeilijk is en zelf garanties vraagt, de kritische geest en de voorzichtigheid primeren.

“Van zodra men van een mogelijke tussenkomst van de duivel begint te spreken, maakt de Kerk ruimte voor kritisch onderzoek zoals trouwens ook gebeurt als er een mirakel gesignaleerd wordt. Terughoudendheid en voorzichtigheid zijn inderdaad geboden. Men kan gemakkelijk de dupe worden van de verbeelding of om de tuin geleid door niet exacte verhalen, die onhandig doorverteld werden of verkeerd geïnterpreteerd. Zoals elders is ook hier onderscheiding nodig. En er moet ruimte zijn voor onderzoek en geluisterd worden naar de resultaten ervan.”⁵

---

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

DE DUIVEL, GODS TEGENSTREVER?

De allusie die het citaat bevat op de dualistische en manicheïstische⁶ bespiegelingen, is tevens een waarschuwing tegen elke theorie die de duivel zou uitroepen tot een soort tegenkracht, tot Gods directe tegenstrever, zodat God en de Duivel uiteindelijk zouden begrepen worden als twee gelijkwaardige rivalen.

We moeten inderdaad vermijden om Satan voor te stellen als een soort anti-God, alsof het ging om twee absolute krachten, aan elkaar tegengesteld als het 'principe van het Goede' aan het 'principe van het Kwaad'. God alleen is de enige transcendente en soevereine Absolute.

De duivel, een door God geschapen wezen en dus van oorsprong goed in zijn ontologische werkelijkheid, speelt in de schepping de rol van een destructieve parasiet, een negatief en ondergeschikt wezen. Hij is de vader van de leugen en van de perversie.

Hij is een kracht die bewustzijn bezit, kennis en wilskracht, een vernietigend plan nastreeft, en zich in het tegenrijk situeert, dit wil zeggen, werkt in de weerstand tegen de komst van het Rijk van de Messias.

Satan is wel de Tegenstander, de 'Vijand' die zich tegen God keert, maar hij is niet in staat God te trotseren en Hem in bedwang te houden.

Van zodra Satan, principe van het Kwaad, in de bijbel optreedt onder de vermomming van de 'slang', wordt onderstreept dat hij door God geschapen is (Gen.

---

⁶ Verwijst naar de dwaalleer van Manès, 3e eeuw. Hij maakte een synthese die voor de vorm steunde op de bijbel, en voor de inhoud op het boeddhisme. Hij propageerde het dualisme tussen de Prins van het Licht en de Prins van de Wereld.

3,1). Bovendien is hij vóór alles de vijand van de mens (Wijsh. 2,24), de vijand van Gods heilsplan voor de mens. In de Geestelijke Oefeningen noemt Ignatius hem ‘de vijand van de menselijke natuur’.

Zo wordt hij ook in de eerste hoofdstukken van het boek Job voorgesteld. Om zijn snode plannen tegen de mens ten uitvoer te brengen, voegt Satan zich bij “*de dag dat de kinderen Gods bij Jawhe hun opwachting maakten, kwam ook Satan met hen mee*” (Job. 1,6 en 2,1).

Als het Oude Testament nogal discreet is over de rol van Satan, is dit wellicht om te voorkomen dat Israël hem tot een tweede God zou maken.

Meer betekenis krijgt Satan pas in het jodendom ten tijde van Jezus, omdat dan zulk gevaar van verafgoding niet langer bestond, gezien Gods absolute transcendentie ondertussen voldoende duidelijk was geworden.

De bijbel stelt hem voor onder de naam Satan (de tegenstander) of duivel (de godslasteraar) als een persoonlijk wezen, onzichtbaar, niet gebonden aan een lichaam, begaafd met rede en vrijheid.

Wat de demonen aangaat: die identificeert men in de Grieks-heidense wereld met de geesten van de overledenen of met heidense godheden. In de bijbel echter verwijst de term naar diverse ‘Geesten van het Kwaad’ die door het Nieuwe Testament ook ‘onreine geesten’ worden genoemd.

JEZUS EN DE DUIVEL

Men kan het evangelie niet lezen zonder getroffen te worden door de aanwezigheid van het Kwaad in zijn oppositie tegen Jezus. Deze tegenstelling is voortdurend aanwezig, al is het niet steeds op het voorplan. Heel helder wordt de spanning aangeduid vanaf het begin van het openbaar leven van de Verlosser.

Het verhaal van de bekoring van Jezus in de woestijn is als het ware het voorwoord bij de zending die de Redder zal vervullen, of als de sleutel van het drama dat zich op de Calvarieberg zal afspelen. Die onontkoombare confrontatie is niet slechts een episode naast zovele andere, maar een voorafbeelding van het dramatische einde. Het is alsof een tip van de sluier wordt opgelicht en we reeds het mysterie van Goede Vrijdag mogen aanschouwen. Overigens laat Lucas het verhaal van de bekoring in de woestijn eindigen met deze woorden: *“Toen gaf de duivel al zijn pogingen op en verwijderde zich van Hem tot de vastgestelde tijd”* (Lc. 4,13).

Ongetwijfeld is dit een allusie op de eindconfrontatie, die er komt als het uur van het lijden aanbreekt.

Door het evangelie heen wordt verwezen naar ‘de duisternis’, om ons aldus – als het ware tussen de regels door – de slinkse vijandigheid van de Satan te laten aanvoelen.

Wanneer Judas uit het cenakel weggaat, noteert de heilige Johannes dat *“de Satan in hem voer”* en *“het was nacht”*. Dit detail staat er vermeld, niet louter uit

zorg voor historische preciesheid. Bij elke stap in het evangelieverhaal kan je als het ware de rode draad van de vijandige aanwezigheid van het Kwaad vermoeden, en wanneer Jezus sterft op het kruis, dan noteert de evangelist, niet uit liefde voor de details maar wel omwille van de rijke theologische inhoud, dat ‘er een duisternis viel over het hele land’.

Het gevecht met de Verleider vinden we overigens terug in heel het optreden van Christus. Jezus levert strijd tegen hen die door de duivel gebruikt worden als een middel om Hem van zijn opdracht te doen afwijken: zijn volksgenoten, en op bepaalde ogenblikken de apostelen zelf, Petrus (Mt. 16,23) bijvoorbeeld, of Jacobus en Johannes.

Het was een constant gegeven in zijn leven: en we hebben niet het recht om het tussen haakjes te plaatsen en te verzwijgen.

GEBED

Met het geloof van de Kerk vragen we in te treden in geheel het mysterie van de Verlossing:

God, uw wil is geschied, toen uw Zoon de kruisdood heeft ondergaan om uit ons leven de macht te bannen van het Kwaad. Verleen uw dienaren dat zij de genade van de verrijzenis verwerven.

Openingsgebed van de woensdag van de goede week

2. De Kerk, echo en tolk van het woord Gods

DE KERK, EEN LEVENDE VERWIJZING NAAR HET WOORD

Vaticanium II heeft in de constitutie over de Goddelijke Openbaring over dit verwijzingskarakter in zeer rijke en diepgaande bewoordingen gesproken:

“De taak echter om het geschreven of overgeleverde woord van God op authentieke wijze te verklaren, is alleen aan het levende leraarsambt van de Kerk toevertrouwd, dat zijn gezag uitoefent in de naam van Jezus Christus. Dit leraarsambt staat niet boven het woord van God, maar dient het. Want het leert enkel wat overgeleverd is, door dit, krachtens goddelijke opdracht en onder bijstand van de heilige Geest, vroom te aanhoren, heilig te bewaren en trouw uiteen te zetten en uit deze éne geloofsschat alles te putten wat het voorhoudt als door God geopenbaard te geloven.”

Via de Schrift komt het Woord Gods op een unieke wijze tot ons, maar tegelijk – hoewel op een ander vlak – raakt Gods Openbaring ons ook in de waarachtige leer die door het levend kerkgezag wordt voorgehouden. Dit leergezag inspireert zich immers voortdurend aan het Woord Gods als aan een altijd borrelende bron.

En deze leer incarneert zich, komt tot leven en wordt zichtbaar in het leven van de heiligen. Het levensgetuigenis van heilige mensen is als een gevisualiseerde catechismus, een beetje als de glasra-

men in een kathedraal, waarin onze voorouders de bijbelverhalen leerden kennen.

De heilige Johannes zegt over Jezus dat ‘zijn leven het licht was’. Wij moeten de weerspiegeling van zijn Gelaat zien in hen die hem trouw volgen. In hun geschriften en hun leven – wellicht slechts fragmenten van woorden van leven – hebben ze ons iets te vertellen: echo’s zijn ze van het unieke Woord. Het laat ons toe naar God te luisteren op de verschillende golfengten waarop Hij zich tot ons richt.

DE BIJBEL LEZEN IN KERKVERBAND

Om de gelovige te leiden bij het leven en het verstaan van het Woord Gods, om willekeur bij de interpretatie en afwijkingen te vermijden, is het levende leerzeg van de Kerk nodig. Op het specifieke terrein van de ‘bevrijding’ dat ons hier bezighoudt, voelen we deze noodzaak nog indringender aan. Het is immers niet zo eenvoudig om in de heilige Schrift een onderscheid te maken tussen de louter tijd- en de cultuurgebonden elementen enerzijds en Gods Boodschap tot de mensheid anderzijds. Hoe ontdek je hét Woord Gods door de vele woorden van de bijbelse auteurs heen? Het is een complexe vraag.

Men mag niet op bijbelteksten gaan steunen vóór men het eigen literair genre van de geciteerde passus ernstig heeft onderzocht. Immers, reeds in de encycliek *Divino afflante Spiritu* stelde Pius XII:

“Met de grootste zorg en zonder ook maar iets te veronachtzamen dat in het recente onderzoek aan het licht kwam, moet de exegeet zich inspannen om te ontdekken wat de eigen aard was van de gewijde schrijver,

zijn levensomstandigheden, de tijd waarin hij leefde, de geschreven of mondelinge bronnen waarover hij beschikte, en tenslotte, zijn schrijfstijl. Zo zal hij op het spoor komen wie de bijbelse auteur was en wat hij in zijn geschriften tot uitdrukking heeft willen brengen...

Welnu, in de parabels en de geschriften van de oude auteurs uit het Oosten springt de letterlijke betekenis niet met zoveel evidentie naar voren zoals dat bij eigentijdse schrijvers het geval is. Wat zij met hun woorden hebben willen aanduiden kunnen noch de wetmatigheden van de grammatica of van de wijsbegeerte, noch de studie van de context op zichzelf uitmaken.”

Daarom kan men nooit genoeg onderstrepen hoe nodig het is de bijbel ‘kerkelijk’ te lezen, dit wil zeggen te lezen in het licht van de interpretatie van het levende kerkelijk leergezag.

Wat dit betreft ken ik geen betere voorstelling dan het boek van pater George Tavard, een deskundige inzake oecumene en daarom heel gevoelig voor dit aspect.

Terecht schrijft hij: *“De Schrift kan niet Gods Woord zijn als men haar losmaakt en isoleert van de Kerk, die Christus’ bruid en lichaam is. En de Kerk zou de Bruid des Heren niet kunnen zijn, als zij het verstaan van het Woord niet als gave van God had ontvangen. Die beide fasen van Gods komst onder de mensen zijn aspecten van eenzelfde mysterie. Uiteinde-*

lijk zijn zij één in hun dualiteit. De Kerk impliceert de Schrift, zoals de Schrift de Kerk impliceert.”⁷

---

⁷ George TAVARD, *Holy spirit or Holy Church*, Londen, Burns and Oates, 1959, p.246.

VERWOORDINGEN VAN HET GELOOF VAN DE KERK

De Kerk verwoordt, als tolk van Gods Woord, haar geloof op diverse wijzen.

Zij doet dit onder andere door haar liturgisch en sacramenteel leven, wat een verstaan van Gods Woord vereist. Men kent de spreuk '*Lex orandi, lex credendi*': het geloof van de Kerk komt tot uiting in het gebed van de Kerk. Zij doet dit ook door haar gewoon levend leergezag, dit wil zeggen via dit gemeenschappelijke onderricht van de bisschoppen, collegiaal verenigd met de Paus.

Verder doet zij dit soms door bepaalde uitspraken van het buitengewoon leergezag – een concilie bijvoorbeeld dat vanwege een of ander gevaar voor ketterij of geloofsafwijking een rechtzetting formuleert.

Ook doet zij dit middels een 'ex cathedra' uitspraak van de Paus, die dan het geloof van de Kerk uitdrukkelijk en waarachtig verwoordt.

Het geïnspireerde Woord komt naar ons toe gesteund en gedragen door de levende traditie van de kerkleraren en de heiligen; het wordt verhelderd en op echtheid beproefd door het leergezag. Dat is de levende context waarin ons christelijk leven en het volle geloof geheel zijn ondergedompeld.

GEEN EENZIJDIGHEID MAAR COMPLEMENTARITEIT

Dat moet men goed onthouden, speciaal wanneer men een bepaald soort literatuur te lezen krijgt waarin er met schriftcitaten gegoocheld wordt zolang ze maar de visie van de schrijver lijken te staven, terwijl nooit ook maar een poging ondernomen wordt om andere

teksten aan te halen die het geheel wat in evenwicht zouden brengen.

Jezus belooft zijn volgelingen een onuitsprekelijke vrede, maar tegelijk verklaart Hij ook dat Hij niet de vrede is komen brengen, maar het zwaard. Hij brengt ons in herinnering dat wij de plicht hebben ons vader en moeder te eren, en elders verklaart Hij dat men zijn vader moet haten, om Hem te volgen en dat men de doden de doden moet laten begraven.

Dat zijn de paradoxen, de contrasten van het evangelie, dat is zijn complementariteit. Een diamant heeft veel facetten die de zon één voor één laat schitteren. Claudel laat een van zijn acteurs zeggen: *“Ik hou van de dingen die samenhoren.”* Elke eenzijdigheid is gevaarlijk.

OUDE EN NIEUWE TESTAMENT

Men mag niet uit het oog verliezen dat de heilige Schrift zelf vanuit verschillende standpunten gelezen dient te worden. Het Oude Testament is reeds voorbereiding en voorafbeelding van het Nieuwe Testament; het moet als het ware vanuit en in het licht daarvan gelezen worden. En vanaf het begin moeten we het evangelie zelf reeds zien in het licht van Pasen dat in alle teksten steeds weer doorbreekt.

Het is van levensbelang deze grondregels in acht te blijven nemen bij het lezen van de heilige Schrift, en dit belang neemt nog toe wanneer we ons wagen op het duistere terrein dat wij hier willen bespreken. Anders vergeten we dat het evangelie de Goede Boodschap is.

Daarom moeten we ons hier langs vele convergerende wegen bevragen en bezinnen over de ware inhoud van de leer van de Kerk, over de aanwezigheid in de wereld van de Geest van het Kwaad en van de Machten der Duisternis.

Het lijkt me nuttig als leidraad bij de lezing van de teksten aandacht te vragen voor de verschillende tijdperken waarin de schriftteksten tot stand kwamen.

Reeds hoger hebben we vermeld dat het standpunt van het oude jodendom niet hetzelfde is als dat van de joden ten tijde van Jezus: in de tekstinterpretatie moet daarmee rekening gehouden worden.

Zo ook, ja zelfs a fortiori, is het heilswerk van de Verlossing de wereld binnengetreden en worden wij deelachtig aan de kracht van de Geest die in ons werkt langs de genade van ons doopsel. Enkel de heilige Geest kan ons ten diepste doordringen om ons tot christenen te maken en ons met Paulus te laten zeggen: *“Ik zelf leef niet meer, maar Christus leeft in mij”* (Gal. 2,20).

Diezelfde Paulus bekende dat hij een zondaar was, en hij zegt dat de oorzaak daarvan te zoeken is in *‘de zonde die in mij woont’* (Rom. 7,17) maar nooit zegt hij dat de duivel in hem woont. Volgens Paulus is de zonde in wezen de weigering van de mens om Gods Geest in hem werkzaam te laten worden. Heel duidelijk wordt dit in 1 Tess. 4,8 verwoord: *“Wie dit dus veracht, veracht niet een mens, maar God zelf, die ook aan u zijn Heilige Geest heeft geschonken”*.

Waar het de Kerk om te doen is, is het vrijkomen van de zonde, meer dan de bevrijding van de duivel. Dat duidelijk maken was steeds de zorg van de Kerk.

HOE DE KERK DE TEKST VAN MARCUS UITLEGT:
“IN MIJN NAAM ZULT GIJ DUIVELS UITDRIJVEN”

Opnieuw is het de Kerk die leiding moet geven bij het lezen van die specifieke teksten waarin Jezus' belofte aan zijn toekomstige leerlingen in verband met de Machten van het Kwaad ter sprake komt. Laten we even stilhouden bij het langere Marcusslot. Hoewel dit een toevoeging betreft aan de grondtekst van het Marcusevangelie, wordt deze passage door de Kerk toch bij de canonieke boeken van de Schrift ondergebracht en als geïnspireerd beschouwd. Het is een apostelgetuigenis. Hoe moet men deze woorden van de Meester lezen en verstaan, die men elders op een gelijkaardige manier ook aantreft?

“Deze wonderen zullen hen vergezellen, die hebben geloofd: in mijn Naam zullen ze duivels uitdrijven; vreemde talen zullen ze spreken; slangen zullen ze opnemen; en al drinken ze dodelijk vergif, het zal hun niet schaden; zieken zullen ze de handen opleggen, en zij zullen genezen” (Mc.16, 17-18).

Wie anders dan het levende leergezag van de Kerk kan in laatste instantie uitmaken wat men in deze tekst letterlijk moet opvatten en wat hier slechts sterke beeldspraak is om moed en vertrouwen in de Heer uit te spreken?

Laten we bij wijze van voorbeeld en zonder een omstandige exegese van de tekst te verschaffen, enkele gedachten weergeven die deze tekst bij ons oproept.

‘Gij zult duivels uitdrijven’: dat heeft de Heer zijn toekomstige leerlingen beloofd. Inderdaad, maar er zijn vele manieren om het Kwaad te overwinnen.

Jezus zelf heeft niet één enkele stereotype, eenvormige manier aangewend. Hij heeft nooit gezegd dat men de duivels met hun naam moet toespreken, al deed Hij dat soms. Ook zei Hij nooit dat men hen naar hun naam moet vragen, noch dat men er naar moet streven hun 'specialiteit' te ontdekken, en nog veel minder heeft Hij aanbevolen er een inventaris van aan te leggen.

Wanneer Hij tijdens zijn openbaar leven in aanraking kwam met de Geest van het Kwaad, heeft Hij op verschillende wijzen gereageerd. Hij toont zich totaal vrij in de keuze van de middelen: nu eens keert Hij hem de rug toe en richt zich tot de zieke zelf, dan weer brengt Hij de duivel in verwarring, stelt het bedrog aan de kaak of beveelt het weggaan van de kwade geest.

Jezus heeft niet gezegd dat deze strijd een speciaal soort duel moet zijn. Hij heeft zijn leerlingen niet de onfeilbare formule geschonken om de geesten te onderscheiden, evenmin als Hij hun de absolute veilige 'gebruiksaanwijzing' zou bezorgd hebben. Maar wel heeft Hij het apostolisch ambt ingesteld om hen te helpen in afwachting van zijn glorierijke wederkomst.

Jezus heeft niet gezegd dat het rechtstreeks bekampen van de duivel – de directe aanval door hem te gebieden of door hem te bezweren – integraal deel uitmaakt van ons christelijk leven. En Hij heeft evenmin beweerd dat allen de aldus opgevatte 'bevrijding' zouden moeten aanleren, noch dat men daarvan een soort dagelijkse oefening van vroomheid zou moeten maken. Geenszins heeft Hij aanbevolen om de christenen er toe aan te zetten 'slangen vast te nemen met hun handen' of 'dodelijk vergif te drinken'.

Het is wellicht ook goed op te merken dat geen duivel van onkuisheid uit de overspelige vrouw verjaagd werd (Jo.8), of uit de zondares over wie Lucas spreekt (Lc.7), of uit de Korintiërs die in bloedschande leefden (1 Kor.5). Geen duivel van gierigheid werd uit Zaccheüs verdreven, en na Petrus' drievoudige verloochening werd uit hem al evenmin de duivel van ongeloof verjaagd. Uit de Korintiërs die door Paulus tot orde moesten geroepen worden, werd ook niet de duivel van de naijver verdreven.

De Heer heeft niet gezegd dat de duivel aan elke zonde van de mens ten oorsprong ligt, noch dat alle zonden op zijn aanstoken worden bedreven. Hij heeft zelfs een parabel verteld die eerder het tegenovergestelde laat vermoeden: de parabel van de zaaier. Deze parabel vertelt weliswaar over het goede graan dat door de duivel weggeroofd wordt, maar ook over het graan dat op de steengrond viel waar het geen diepe aarde had – symbool voor de lichtzinnigheid en onstandvastigheid van de mens; of ook over de doornen die het graan verstikken – symbool van alle beslommingen en zorgen die de mens afleiden van God (Mt. 13, 19 vv.; Mc. 4, 15; Lc. 8, 12 vv.). De duivel kan preventief bestreden worden op een positieve manier door alles wat het christelijk leven sterkt en voedt, vooral door het ontvangen van de sacramenten. Van de sacramenten is de eucharistie het convergentiepunt en bij uitstek ook de bron van genezing en bevrijding. Zoals de zon door zijn vuur en gloed de nacht doet verzwinden, zo ontvouwt Jezus Christus – als wij Hem weten te ontvangen – in het mysterie van de eucharistie zijn ganse levenskracht en zijn overwinning over het Kwaad.

Kortom: om een tekst te begrijpen moet men deze terugplaatsen in zijn volle, vitale context; het eindoordeel komt aan het levend leergezag van de Kerk toe: de trouwe interpretatie naar de Geest en naar de letter.

GEBED

Met het gebed van de Kerk vragen we de genade om het Woord van God niet op eigen houtje te interpreteren:

Heer, waak over uw Kerk met grenzeloze barmhartigheid. Want zonder U gaat de mens ten onder, maar door U wordt hij van de ondergang gered en staat zijn leven in het teken van de Verlossing.

Openingsgebed de woensdag van de tweede vastenweek

3. De Kerk en het 'bevrijdende' sacramentele leven

ALGEMENE ASPECTEN

De blijvende aanwezigheid van Jezus Christus

Zoals Christus op een mysterieuze wijze werkdadig blijft middels zijn nog steeds levend en immer actueel Woord, zo wil Hij ons ook ontmoeten in de sacramenten waarin zijn kracht werkzaam is.

Elk sacrament is een woord van Christus, dat in een symboolhandeling van de Kerk tot opperste werkzaamheid wordt verheven. Deze aanwezigheid van Jezus Christus is de kern, het hart zelf van het 'mysterie van de Kerk'. Precies op dit geloofspunt splitsen de wegen zich: ofwel bekijkt men de Kerk als een historicus of een socioloog, en dan rangschikt men haar bij de louter menselijke instituties, ofwel ziet men haar met de

ogen van het geloof en dan ontdekt men dwars doorheen al haar menselijke en onvolmaakte aspecten Christus zelf aan het werk in het dienstwerk van mensen.

Vaticum II wijdde het eerste fundamentele hoofdstuk van de constitutie over de Kerk (*Lumen gentium*) aan de duiding van de Kerk als mysterie van God. Dit inleidende hoofdstuk bepaalt alle andere hoofdstukken van deze constitutie. Maar het is door de meeste christenen bijna niet gekend, misschien wel omdat wij er te weinig aandacht op hebben gevestigd. Wil men christenen 'kerstenen' dan moet men hen de werkdadige aanwezigheid van Jezus in de Kerk laten ontdekken en laten zien hoe de 'werking' van de sacramenten in Hem haar oorsprong vindt.

Zoals Christus het sacrament is van de Vader, ons binnenleidt in zijn mysterie en Hem openbaart, zo kan de Kerk, op haar eigen analoge wijze door het tweede Vatikaans Concilie terecht 'het universeel sacrament van het heil' genoemd worden (*Lumen gentium* nr. 48, par. 2) of ook: "*in Christus (...) als het ware het sacrament, dat wil zeggen het teken en het instrument van de innige vereniging met God en van de eenheid van heel het menselijk geslacht*" (*Lumen gentium*, nr. 1).

Dat is een fundamentele uitspraak over het wezen van de Kerk en over haar identiteit die haar optreden bepaalt. Jezus Christus heeft de Kerk ingesteld, niet om zijn aanwezigheid in de geschiedenis verder te zetten, maar wel om zijn geestelijke aanwezigheid als de verrezen Heer voort te zetten. Zijn tegenwoordigheid vervulde niet slechts de zowat drieëndertig jaren van zijn aards leven: zijn werkzaamheid blijft door alle eeuwen heen tot het einde der tijden. Door en in het

Woord, en in de sacramenten blijft Jezus werkzaam in ons.

De kerkvaders hebben het keer op keer bevestigd: het is niet de priester die doopt, wijdt, zonden vergeeft of geneest, maar Christus in en door het ambtelijk priesterschap.

Onder het sacramenteel handelen verbergt zich Christus' heilshandelen door de heilige Geest. Wanneer we ons contact met de sacramentele bediening van de Kerk verwaarlozen of minimaliseren, dan ontzeggen we ons eigenlijk de toegang tot de eerste en normale bronnen van het leven.

Bevrijdende aanwezigheid

Wie 'bron van leven' zegt, zegt meteen ook: bron van genezing van wat een gevaar is voor het goddelijk leven in ons; bron van bevrijding van de zonden en het Kwaad en bron van bevrijding bij uitstek van het Kwaad. Door haar sacramenteel handelen is de Kerk ten diepste toe heilsmysterie.

Elk sacrament wordt ons geschonken opdat Jezus zijn werk in ons zou kunnen voltooien, opdat zijn verlossend lijden diep in ons vruchtbaar zou zijn, en opdat deze nieuwe mensheid tot stand zou komen die Hij zijn Vader wil aanbieden en met zijn bloed reeds vrijgekocht heeft. Men zou de sacramenten van de Kerk één voor één moeten onderzoeken op de levenskracht die zij bevatten, en beseffen dat er een genade in werkzaam is die ons immuun maakt tegen het Kwaad en ons geneest van de Machten van het Kwaad.

Daar bevinden we ons in het hart van de Kerk, als het sacrament van heil en bevrijding. Daar ook zullen

we de verlossende genade ontmoeten; en als het niet de enige plaats is waar deze genade actief is, dan is het minstens toch dé plaats bij uitstek waar zij werkt met de grootste reikwijdte en de sterkste dieptewerking.

Men kan niet genoeg de nadruk leggen op de betekenis van de sacramenten als opening naar een verwelkoming van Gods levenwekkend en louterend heilshandelen.

Geen automatisme

Maar als de sacramenten werkdadig zijn door hun intrinsieke kracht en 'ex opere operato' werken, dan betekent dit hoegenaamd niet dat hun werking een louter automatisch gebeuren zou zijn.

Men vervalt immers in een overdreven sacramentalisme wanneer men de voorbereiding op het ontvangen van het sacrament of de eisen die uit het ontvangen van het sacrament voortvloeien voor onze levenswijze, zou verwaarlozen of minimaliseren.

Te gemakkelijk wennen we aan de genademiddelen die zich binnen handbereik bevinden. Gemakzucht en formalisme liggen steeds op de loer: daarom moeten we steeds opnieuw de omstandigheden herzien waarin het sacramenteel leven in de dagelijkse praktijk omgezet wordt.

Regelmatig moeten we op dit punt ons geweten onderzoeken. Op de vraag "Waarom jongeren zich zo gemakkelijk afwenden van de Kerk?" kan men antwoorden door allerlei extrinsieke oorzaken op te noemen, dit is: oorzaken die in feite buiten ons zelf liggen en die te maken hebben met het verminderd

normbeseft en met de ontkerstening van de wereld waarin wij leven.

Die oorzaken gelden inderdaad, maar ze leggen niet alles uit: er zijn de intrinsieke redenen op te geven, die diep in ons zelf hun oorsprong vinden, zoals bijvoorbeeld de manier waarop wij de eucharistie en de sacramenten beleven. Te dikwijls heeft de routine de bovenhand. Te veel dood hout maakt het bloeien van de bomen onmogelijk. De vernieuwing van de liturgie is nog niet af; er is veel meer vereist dan het gebruik van de volkstaal of het doorvoeren van enkele kleinere innovaties. Wat nog moet gebeuren is: de mensen opnieuw de diepe betekenis leren aanvoelen van aanbidding, dankzeggen, bidden om vergeving, broederlijke eensgezindheid.

Waarom gaan heel wat jongeren hun geestelijk voedsel elders – in de sekten of in het esoterisme – zoeken? Roepen zij ons in feite niet op om het sacramentele leven en het leven in het algemeen weer met elkaar in verband te brengen?

De Charismatische Vernieuwing lijkt mij – ook wat dit betreft – een genade van herbronning en van levensvernieuwing, die wij niet aan ons mogen laten voorbijgaan. Voor wat de bevrijding die we hier willen bespreken aangaat, wil ik nog zeggen dat men er goed zou aan doen de bevrijdende genade die in elk sacrament aanwezig is, duidelijk te laten uitkomen. En al even belangrijk is het aan te tonen hoe de strijd tegen het Kwaad en zijn invloed integraal bestanddeel is van het leven van de sacramentele Kerk.

Laten we ons beperken tot een korte analyse van de rol van slechts enkele sacramenten: doopsel, eucharistie en boetesacrament.

ENKELE BIJZONDERE PROBLEMEN

Het doopsel

In het doopsel worden wij radicaal ‘ondergedompeld in de dood en de verrijzenis van de Redder’: het is het sacrament bij uitstek van de verlossing en de bevrijding. Het doopsel omvat heel expliciet het verzaken aan de duivel en diens werken. Tussen haakjes gezegd: dit betekent niet dat men in dit verband aan een bezetenheid door de duivel denkt, maar wel dat de mens die door het doopsel christen wordt, zich reeds de overwinning van Christus op het kwaad zal eigen maken.

Dit is de formule die in het ritueel van de kinderdoop gebruikt wordt:

*Almachtige, eeuwige God,
Gij hebt uw Zoon naar de wereld gezonden
om de macht van de Boze te breken
en de Geest van het Kwaad in ons te doven,
om ons te ontrukken aan de duisternis
en over te brengen naar het Rijk
van uw wonderbaar licht.*

*Wij vragen U:
bevrijd deze kinderen uit de macht van de erfzonde,
maak hen tot een tempel van de heilige Geest,
tot een woonplaats van uw heerlijkheid.
Door Christus onze Heer.*

In het ritueel van de volwassenendoop is de gebedsformule die door de duivelbezwering wordt voorgesteld in etappes verdeeld. Zij luidt aldus:

*Bevrijd door uw Geest van waarheid alle mensen
die te kampen hebben met Satan, bron van alle leugen.*

Bekijken we ook terloops even de liturgie van paaszaterdag, met name het ogenblik waarop in deze

viering overgegaan wordt tot de hernieuwing van de doopbeloften. De voorganger richt dan deze vraag, die eigenlijk al een oproep is tot inzet, aan de gemeenschap:

“Verzaakt gij aan Satan, aan de zonde, en aan al wat tot zonde leidt?”

Het antwoord op zulke uitnodiging is niet vrijblijvend. Maar het krijgt pas ten volle betekenis wanneer men Satan ziet als een echte realiteit en wanneer men bijgevolg het leven van de christen opvat als een geestelijke strijd tegen de Machten van het Kwaad.

De gelovige gemeenschap antwoordt meestal wel bevestigend, maar is zij door het gewone onderricht eigenlijk wel voldoende ingelicht over wat dit jawoord inhoudt? Hebben wij in onze verkondiging duidelijk gemaakt dat het paasmysterie zelf een overwinning is op Satan, op de zonde en op de dood? Ik vrees dat dit niet het geval is en ik beschuldig in de eerste plaats mezelf van grove tekortkoming. De huidige catechese bereidt de christelijke gemeenschap nauwelijks voor om de ernst te vatten van deze dialoog en van de gevolgen ervan.

Ik geloof dat de Synode te Rome, die aan de verzoening en de boete gewijd was, er goed aan gedaan had eens te bestuderen hoe deze dialoog van paaszaterdag beter voorbereid, vollediger begrepen en intenser beleefd kon worden.

De liturgie heeft er alles bij te winnen door concreet te zijn en werkelijkheidsnabij.

De eucharistie

De eucharistie is naar het woord van Vaticanum II 'het hoogtepunt van het christelijk leven' en tegelijk ook de bron waaruit alles opborrelt en waarheen alle sacramenten samenvloeien.

Ook is zij op de meest verheven wijze deelneming aan het paasmysterie van dood en verrijzenis, ondergedompeld in het verlossend offer en aldus zelf bron van nieuw leven, genezing van ziel en lichaam, sacrament van bevrijding.

Voor de communie bidt de priester aldus tot de Heer: Moge uw lichaam en uw bloed mij bevrijden van alle zonden en alle kwaad. En dit kwaad omvat alle werkzame krachten van het Kwaad.

De eucharistie is er het tegengif voor: zij is het 'geneesmiddel van de onsterfelijkheid', onderpand van onze toekomstige verrijzenis, alles overtreffende eenwording met onze Bevrijder.

In de eucharistie viert wij Jezus' kracht die alle Machten van het Kwaad overwint. In Hem is ons Pasen, onze overgang van dood naar leven reeds verwezenlijkt.

De eucharistie is een 'paasviering' waarin nadruk wordt gelegd op de overwinning die tot stand kwam door de dood des Heren waarin de Vader 'in Hem, met Hem en door Hem' wordt aanbeden en verheerlijkt vanuit het vreugdevol besef dat we verlost en bevrijd zijn, al hebben we het eindpunt nog niet geheel bereikt. Het levend bewustzijn van het eucharistisch mysterie gaat onmogelijk samen met een pessimistische visie op de schepping en op de wereld en evenmin met de opvatting dat de mens intrinsiek slecht is, een opvatting

die zo sterk leeft in het traditionele protestantse gedachtegoed. In het derde hoofdstuk komen we terug op de eucharistie als overwinning op de Machten van het Kwaad.

Het boetesacrament

Wat het boetesacrament of het sacrament van de verzoening betreft, moeten we aanstippen dat het niet louter het sacrament van de vergiffenis is. Het wist niet alleen de zonden weg, maar schenkt ook de genade en de kracht om in de toekomst weerstand te kunnen bieden. Het bevrijdt ons van de zondigheid die de Machten van het Kwaad toelaat ons te overheersen.

Het boetesacrament dat de Heer aan zijn apostelen heeft toevertrouwd is een genezings sacrament en de Heer heeft het ingesteld om ons zijn barmhartigheid en liefde te laten ervaren. Het is een bevoorrecht middel om de slavernij der zonde te overwinnen. Wanneer het in de juiste gesteldheid wordt ontvangen, dan bewerkt het de bekering en de innerlijke bevrijding van de zondaar. Het is het dienstwerk bij uitstek van de bevrijding.

Voor de gelovige mens is dat alles geenszins nieuw: het behoort tot de grondslagen van de kerkelijke leer. Wij moeten alle kansen die in dit sacrament verscholen liggen, benutten en tot ontplooiing laten komen. De ervaring van de christenen kan een zeer grote hulp zijn om de bediening van het sacrament van de boete dichter bij de concrete realiteit te brengen en er een grotere weerslag in het leven aan te bezorgen. In de Kerk zou een dialoog terzake als verrijkend en wel-doend ervaren kunnen worden. Want we moeten er voortdurend op bedacht blijven om de sacramenten in

het leven te verankeren en ze niet in de marginaliteit verdringen.

Men begrijpt dat de bevrijdingspraktijken in bepaalde Kerken – de Free Churches bijvoorbeeld – die geen sacramentele bediening van de bevrijding kennen, zo autonoom zijn geworden en zo'n uitbreiding hebben gekregen, dat een grote behoedzaamheid geboden is.

Maar we moeten van onze kant onze sacramenten pastoraal rijker maken en levendiger, speciaal het sacrament van de verzoening. Ook op dit punt kon de Synode een echt genademiddel worden.

De ziekenzalving

Hier zouden we ook kunnen uitweiden over het sacrament der ziekenzalving. Het is een sacrament dat genezing brengt, fysiek of geestelijk. Daarom ook heeft het mogelijkheden in zich die ons onderwerp betreffen. We hopen er ooit nog eens op terug te komen in een volgend document van Mechelen dat, als het God belieft, dan gewijd zal zijn aan het genezingscharisma en –ambt.

DE SACRAMENTALIËN

Naast en in het verlengde van de sacramenten erkent de Kerk ook het gebruik van sacramentaliën zolang men zich ervoor hoedt deze verkeerd aan te wenden of te interpreteren.

In de Constitutie over de liturgie heeft Vaticanum II het rechtmatig gebruik van de sacramentaliën in herinnering gebracht, terwijl ook tegelijk de aandacht gevestigd werd op de aanpassingen die onze

tijd vereist. Dit is de passage die hierop betrekking heeft:

“Daarnaast heeft onze heilige moeder de Kerk sacramentaliën ingesteld. Dit zijn heilige tekenen waardoor naar het voorbeeld van de sacramenten voornamelijk uitwerkingen van geestelijke aard worden aangeduid en op grond van het smeekgebed van de Kerk verkregen. Door deze sacramentaliën worden de mensen in de juiste gesteltenis gebracht om de eigenlijke uitwerking van de sacramenten te ontvangen en worden de verscheidene levensomstandigheden gehuldigd” (Constitutie over de liturgie, nr. 60).

Verder onderstreept het Concilie ook de pastorale waarde van de liturgie en haar verhouding tot het paasmysterie.

“Indien de gelovigen de juiste ingesteldheid hebben, bewerkt de liturgie van de sacramenten en sacramentaliën een heiliging van bijna elke gebeurtenis in hun leven door de goddelijke genade die voortvloeit uit het paasmysterie van het lijden, de dood en de verrijzenis van Christus, waaraan alle sacramenten en sacramentaliën hun kracht ontleenen. Vrijwel elk eerszaam gebruik van de stoffelijke dingen kan gericht worden op dit doel: de heiliging van de mens en de verheerlijking van God” (Constitutie van de liturgie, nr. 61).

De Kerk kent dus aan de sacramentaliën een rechtmatige – zij het ondergeschikte en relatieve maar toch reële betekenis toe.

In de logica van de Menswording – Gods Zoon die onze menselijke natuur aanneemt – is het normaal dat zijn heiligend en bevrijdend handelen zich niet alleen in het sacrament verlengt, maar ook middels

allerlei nederige menselijke symbolen die door de voorpraak en het gebed van de Kerk worden geheiligd.

Een kruisteken maken, gebruikmaken van wijwater, gewijde olie of palmtakken enz., is niet een magische rite volbrengen. Zich van deze tekens bedienen in een geest van geloof, maakt, als een symbolisch bidden om bevrijding, integraal deel uit van het geestelijk erfgoed dat de Kerk erkent.

Met name het kruisteken is tegelijk zowel een uiting van ons geloof in de Drievuldigheid als een verdediging tegen de Machten van het Kwaad, en dit geheel in de lijn van Paulus' aanbeveling: "*Legt aan de wapenrusting Gods, om stand te kunnen houden tegen de listen van de duivel (...) hanteer daarbij het grote schild van het geloof waarmee gij alle brandende pijlen van de boze kunt doven*" (Ef. 6,11 en 16).

GEBED

In een gebed van de Kerk vragen wij de Heer ons te leiden naar de bron van alle bevrijding:

Heer, moge de communie die wij hebben ontvangen ons verlossing brengen en ons doen standhouden in het licht van uw waarheid.

Negentiende zondag van de tijd door het jaar

4. De Kerk en het 'geheim van de goddeloosheid'

DE ZONDE, ONZE EERSTE VIJAND

In de 'demonologische' literatuur wordt de aandacht meestal geconcentreerd op reële of vermeende gevallen van bezetenheid door de duivel. En de massamedia hebben deze tendens nog fel verhevigd.

We moeten ervan bewust zijn dat het beeld dat aldus ontstaan is, vervormd is. Ook moeten we de valstrik vermijden, al wat eigenaardig is en zeldzaam, nog te overdrijven.

In het normale geval is het niet de 'bezetenheid door de duivel' die ons 'slaaf' maakt van de Machten van het Kwaad. De theologen gaan trouwens akkoord om te zeggen dat de duivel niet in de diepte van ons bewustzijn kan doordringen als we daarin niet vrijwillig toestemmen.

Net als de wind die een onvoorzichtig aangestoken vuurtje doet oplaaien, is het de zonde die ons in de greep houdt, ons tot slaaf maakt en toelaat dat perverse invloeden nog meer schade aanrichten.

Het verschrikkelijkste wapen waarover de duivel kan beschikken is niet de bezetenheid maar de zonde als zodanig.

Waar de zonde heerst daar is de invloed van de duivel aanwezig, en de zonde heeft op een nooit geziene wijze de mensheid van nu ontwricht en overgeleverd aan morele permissiviteit.

De bevrijding en allereerst het bevrijden *van de zonde* in onszelf, die ons tot slavernij dwingt en onze

vrijheid vermindert – is dus fundamenteel. De zonde die ons vastkluistert, hindert de gehele mens: rede, wil, handelen en gevoelsleven worden erdoor getekend. Dit soort slavernij bestaat op zeer grote schaal met veel variaties.

Wanneer men over bevrijding spreekt, moet men vooral daarop de aandacht vestigen en niet zozeer op een aantal verschijnselen die uiteindelijk van louter psychopathologische aard zouden kunnen zijn. Jean Claude Sagne schrijft dan ook:

*“Ons gebrek aan godsvertrouwen, onze egoïstische gehechtheid of onze hoogmoedige zelfvoldaanheid laten een leegte na. Dààr grijpt de duivel in om onze zwakheid om te vormen in een geestelijke last, om onze gehechtheid tot geestelijke banden te maken en onze hoogmoed in een stenen hindernis te veranderen die de komst van de heilige Geest bemoeilijkt. Veel valt er te zeggen over de verleiding door de duivel en de slechte engelen die hem bijstaan. Wat hij reeds vooraf in ons als aanzet aantreft, gaat Satan nog meer verharderen of desorganiseren. Hij verscherpt die trekjes die reeds in ons aanwezig zijn en buit onze zwakheden uit...”*⁸

DE BEGEERLIJKHEID

Ook mag men niet vergeten dat er in ons een realiteit aanwezig is, die weliswaar niet met de zonde mag vereenzelvigd worden, maar toch een storend element is, dat niet samenvalt met het demonische. Wij bedoelen hiermee: de begeerlijkheid, de concupiscentie.

---

⁸ J. C. SAGNE, o.p., *La prière de délivrance et de guérison*, in *Tychique*, 1980, nr. 23.

In de theologie duidt men algemeen met dit woord de gevolgen aan van de erfzonde, ook al werd de mens door de genade gerechtvaardigd. Het gaat dus om nawerkingen die zich manifesteren onder de vorm van vele driften, en dit ondanks en zelfs in tegenstelling tot de expliciete wil van de mens.

Het is een klassiek gegeven dat eigen is aan de toestand vóór de mens volkomen beschikt over de uitoefening van zijn vrijheid en dat in zekere mate het morele handelen van de gerechtvaardigde mens mede bepaalt. Paulus aarzelde bijvoorbeeld niet om te schrijven: *“Ik doe niet wat ik wil, maar ik doe juist wat ik verfoei”* (Rom. 7, 15).

We mogen deze begeerlijkheid die als het ware onderhuids aanwezig is in het menselijk handelen, niet identificeren met een rechtstreekse bijzondere beïnvloeding vanwege de duivel.

DE ‘STRUCTURELE’ ZONDIGHEID

Wat gezegd werd op het niveau van de persoon geldt eveneens op het niveau van de anti-humane structuren van onze maatschappij. We denken hierbij aan de economische, maatschappelijke of politieke structuren die de rechten van de mens miskennen en die onverenigbaar zijn met de menselijke waardigheid.

Ook op die schaal heerst er zondigheid, zelfs al valt moeilijk ieders afzonderlijke verantwoordelijkheid af te lijnen tegen de algemene collectieve verantwoordelijkheid.

We beelden ons veel te gemakkelijk in dat de duivel op spectaculaire wijze werkzaam is. Eigenlijk is het tegendeel dichter bij de waarheid: zijn duidelijk

zichtbare interventies zijn uitzonderingen. De onzichtbare en subtiele werking van de duivel is daarom echter niet minder doortrapt.

DE MENS: ALLEREERSTE VERANTWOORDELIJKE

Een radicaal pessimistische opvatting van de wereld, van het menselijk lichaam of van menselijke vrijheid valt niet te verzoenen met het katholiek geloof. Zelfs al is de mens door de zonde verminkt, toch blijft hij in eerste instantie verantwoordelijk voor zijn daden en is hij niet de passieve speelbal van duivelse invloeden die hem zouden manipuleren.

De duivel oefent zijn invloed uit op diverse manieren: hij treedt op als de bekoorder, de verleider, de inspirator van schuldige keuzen. Hij bedriegt en laat voor echt doorgaan wat vals is, doet goed schijnen wat slecht is, *“want Satan zelf vermomt zich als een engel des lichts”* (2 Kor. 11,14).

Maar zijn greep is niet onontkoombaar: hij heeft de toestemming nodig van de betrokkenen, en als puntje bij paaltje komt, kan men stellen dat het altijd de mens zelf is die verantwoordelijk is voor de zonden die hij begaat. Het zou niet mogen zijn dat de nadruk op de invloeden van de duivel als verontschuldiging en alibi zou dienen voor de menselijke zwakheid, of dat die gebruikt zou worden om het besef van onze eigen verantwoordelijkheid te verminderen of te elimineren. Het is al te gemakkelijk zich te beroepen op oorzaken die buiten onszelf te zoeken zijn om onze eigen keuzevrijheid te verdoezelen. De Kerk heeft zich steeds verzet tegen al wat de mens ‘destabiliseert’ en tot speelbal maakt van externe krachten. De Kerk verkon-

dig integendeel dat God ons de beschikking heeft gegeven over ons eigen lot. Hij heeft ons geschapen als vrije en verantwoordelijke wezens en hoewel deze verantwoordelijkheid soms verminderd kan zijn door de omstandigheden, toch blijft zij fundamenteel bestaan.

ONZE HOOGSTE WAARBORG: HET GELOOF

Voor de duivel zijn alle middelen goed om de band tussen mens en God te verstoren. Zijn gewone tactiek zou als volgt geresumeerd kunnen worden: de duivel probeert God voor de mens verborgen te houden.

Om te beletten dat wij God zouden ontmoeten en in het licht zouden leven, valt hij bij voorkeur de basis aan van het christelijk leven: het theologale geloof. Want het geloof brengt ons in direct contact met God. De duivel heeft geen toegang tot dit aan God alleen voorbehouden domein. Hoe levendiger het geloof van de mens is, hoe minder de duivel hem kan raken. Het geloof is een versterkte vesting die de mens beschermt voor zijn aanvallen. Daarom probeert de duivel de mens 'naar buiten te lokken' door hem allerlei buitengewone zaken voor te spiegelen. Want in het buitenissige krijgt de duivel vrij spel om ons met illusies om de tuin te leiden. Zo probeert hij de gelovige ertoe over te halen zich aan iets anders vast te houden dan aan het geloof alleen.

Ongetwijfeld is dit het gevaar dat schuilt in de 'visioenen', de 'openbaringen', de 'profetieën' waar onze wereld vol van is een waarvoor de Charismatische Vernieuwing op de hoede moet zijn. Men mag ervan uitgaan dat het meestal vruchten van inbeelding zijn en het komt de Kerk toe deze te onderzoeken op hun dege-

lijkheid om niet in de valkuil van het illuminisme terecht te komen. Die namaaksels van het echte bovennatuurlijke zijn een domein waar de Geest van het Kwaad zich perfect thuisvoelt.

Men kan zich zelfs de vraag stellen, of de overdreven manier waarop men zich vandaag de werking van de duivel voorstelt, uiteindelijk niet een list van de Satan is. Mensen die niet in zijn bestaan geloven, speelt hij daardoor immers nog een bijkomend argument in handen om hij hun mening te blijven.

HET 'GEHEIM VAN DE GODDELOOSHEID'

Op onzichtbaar niveau

Deze wereld der duisternis is per definitie 'duister', dat wil zeggen: onze geest krijgt er niet rechtstreeks vat op. Het goddelijk mysterie is ongetwijfeld evenzeer verblindend, maar dan wel om een andere reden: zijn schittering is te sterk voor onze zwakke, aardse ogen. Wie kan de diepten peilen van Gods scheppende, verlossende, heiligende liefde?

Het 'geheim van de goddeloosheid' waarover Paulus spreekt, is van een andere orde: dat geheim is ondoordringbaar vanwege de duisternis die het omgeeft. Men kan er pas in doordringen als men over een verhelderende lichtbron beschikt.

Hier, meer nog dan elders, moet de nadruk gelegd worden op de discretie en soberheid die nodig zijn om er op de juiste wijze over te spreken. Laten we er ons voor hoeden om op dit rijk van de duisternis onze menselijke begrippen, onze menselijke logica en onze classificaties toe te passen. Want deze zijn altijd analoog en dus onvolkomen. Wanneer men zich in een

bepaalde literatuur over het rijk der duisternis verdiept, krijgt men lust om bij elke stap in de redenering ‘opgelet, waaghals’ te roepen bij het lezen van zoveel pseudo-zekerheden.

Francis Mac Nutt is een van de auteurs die, volgens mij, in de Charismatische Vernieuwing, overdreven heeft in het vulgariserend schrijven over de invloed van de duivel. Toch schrijft hij terecht – alhoewel hij het in de praktijk te dikwijls vergeet – dat de duivel zich nooit anders laat zien dan op een dubbelzinnige wijze en dat geen enkel symptoom of reeks symptomen volstaat om dwingend te besluiten dat de duivel hierin aan het werk is. Hier tasten we waarlijk in het duister, in het puur irrationele, in het per definitie niet-begrijpbare.⁹

Op zichtbaar niveau

Hoewel dit geheim der goddeloosheid zich meestal in de schaduw ophoudt, gebeurt het toch soms dat het op een waarneembare wijze verschijnt.

In de liturgie, het rituele, de patristiek, en in de levensbeschrijvingen van woestijnvaders, kluizenaars, monniken en heiligen, vinden we sporen van het geloof van de Kerk in manifestaties van de duivel. Er is een overvloed aan zulke verhalen. Zij zijn gekleurd door de geest van hun tijd en door de naïeve overtuigingen van hun tijdperk. Het feit echter dat dergelijke verhalen altijd weer opduiken, verdient onze aandacht. Het voortduren van het verschijnsel der duivelmanifestaties – echte of vermeende – roept vragen op.

---

⁹ Cf. Bernard LONERGAN, *Insight, On basic evil*, London-New-York, 1957.

In alle eeuwen en onder een grote variëteit van vormen vindt men dit immers terug. Speciaal is dit het geval in het leven van heiligen die vaak onderling geheel verschillen: Benedictus, Franciscus, de heilige Johannes van het Kruis, Vincent Ferrier, Petrus d'Alcantara; en ook bij de vrouwelijke heiligen treft men dergelijke getuigenissen aan: Margriet van Cordona, Angela van Foligno, Rita van Cascia, Rosa van Lima, en nog vele andere.

Dichter bij ons, in de 19^e eeuw, is het leven van de Pastoor van Ars uiterst rijk aan bekoringen, die hij aanvoelde als brutale en harde 'overrompelingen'. De biografen hebben het over vreemde en onrustwekkende geluiden die hem beletten te slapen, over kwellingen en bedreigingen, grove verwijten, scheldwoorden en hoon allerhande. Dit alles wordt toegeschreven aan de geest der duisternis.

Wat de 20ste eeuw betreft kunnen we bijvoorbeeld pater Pio citeren, de beroemde gestigmatiseerde die in 1968 gestorven is en wiens heiligverklaring ter studie is.¹⁰ Ook hier vindt men vele verwijzingen naar aanvallen van de duivel: de duivel verschijnt onder gruwelijke gestalten, martelt hem, werpt hem uit bed, en dit gebeurt niet één keer maar veelvuldig.

Wat kunnen we besluiten uit het aanhouden van die verschijnselen? Ik zou in hoofdzaak dit willen zeggen: we bevinden ons hier in het rijk van de duisternis en daar is uiterste voorzichtigheid geboden. Wat kwam voort uit ieders psychische toestand? Wat wijst onomstotelijk op de invloed van de duivel? Deze vragen

---

¹⁰ Pater Pio werd ondertussen zalig verklaard op 2 mei 1999.

kunnen niet vermeden worden. We beschikken niet over honderd procent waterdichte criteria.

Al wat we kunnen zeggen is, dat het niet redelijk is alles zomaar globaal te aanvaarden als manifestaties van de duivel, want dan zouden we toegeven aan de bekoring van het supranaturalisme. Maar het is evenmin redelijk om alles globaal te verwerpen en als hysterische fenomenen of hallucinaties te bestempelen, want dan zitten we volop in de bekoring van het rationalisme.

GEBED

Laten we bidden om bevrijding:

Heer, laat uw sacrament een heilzame werking hebben: bevrijd ons van de neiging tot het Kwaad en leid ons op de goede weg.

Openingsgebed tiende zondag van de tijd door het jaar

5. Hoe de Kerk vandaag tegenover het Kwaad staat

DE ZONDE IN HET HART VAN DE WERELD

In onze huidige wereld lijkt het wel of stilaan zelfs het begrip 'zonde' aan het verdwijnen is. 'Zonde' vatten we hier op als verzet tegen Gods Wil en als een breuk in de eenheid met de Schepper en Vader van alle mensen.

Een Amerikaanse auteur publiceerde een belangrijk boek met de betekenisvolle titel *Whatever became*

of sin?, wat men kan vertalen als *Maar wat is er met de zonde gebeurd?*¹¹

Overigens is het niet verwonderlijk dat wij ook het zondebesef kwijtraken, naarmate de zin voor God en voor het evangelie vermindert. De zonde is een afgrond die we niet met onze menselijke rede alleen kunnen peilen. Om er werkelijk in door te dringen, moet men tegelijk de transcendentie en de immanentie van God verstaan, dit wil zeggen begrijpen wat Hij in zichzelf is en wat Hij in ons is.

Over Ozanam vertelt men dit: Op zekere dag verweet zijn zoon hem dat hij overdreef wanneer hij zich een groot zondaar noemde. Ozanam riposteerde aldus: “*Jongen, jij weet niet wat de heiligheid is van God.*” Men moet God heel nabij zijn om zo goed aan te voelen welke afstand er nog is.

Wij schatten Gods transcendentie niet goed in, en verstaan niet veel van zijn immanentie, waardoor Hij zich met ons vereenzelvigd als wij Hem dienen in onze naaste en Hij ons zegt: ‘Je hebt dit aan Mij gedaan’.

De dichter zingt: “*Wie is God dat niemand Hem kan beminnen als Hij de mens niet liefheeft; wie is God dat men Hem zo diep kwetst als men de mens kwetst?*”

Men kan deze afstand ook benaderen op een andere manier, namelijk door te overwegen hoe Christus op het kruis is gestorven als ‘Lam Gods dat wegneemt de zonde der wereld, als Redder die zijn leven geeft voor de vergeving van de zonden’.

---

¹¹ Karl MENNINGER, M.D., *Whatever became of sin?*, New York, Hawthorn Books, 1973.

Wanneer dit verhelderend licht ontbreekt, dan verliest de zonde zijn eigenlijke betekenis, en dit gebeurt des te gemakkelijker omdat de freudiaanse psychoanalyse de mens gedeculpabiliseerd heeft door de zonde te reduceren tot iets van het onderbewuste of tot iets pathologisch. De moderne mens begrijpt de zonde niet meer in zijn religieuze dimensie. Goed en kwaad hangen alleen nog maar van hemzelf af: hij bepaalt zelf de normen en is 'de maat van alle dingen'. Het volstaat dat een mens niemand schade berokkent en hij denkt meteen vrij te zijn van alle verplichting. Het is vergeten dat de mens zelfs de hele gemeenschap schade toebrengt, als hij zich in het geheim verrijkt. Er zijn er zelfs die durven zeggen: "Eén mens die zichzelf geestelijk verheft, verheft de hele wereld."

Het tegendeel is ook waar: in het goede en het kwade zijn wij allen met elkaar verbonden door een geheimzinnige solidariteit. Het zijn niet slechts de epidemieën en de radioactieve neerslag die zich niet storen aan grenzen.

Sociologische enquêtes en onderzoeken zijn niet in staat ons volkomen duidelijk te maken waarom er zoveel wanorde in de wereld aanwezig is. Fundamenteel gesproken is het uiteindelijke geheim daarvan niets anders dan de zondigheid van de mens.

Want het is de zonde die in laatste instantie de bron is van alle kwaad en van alle sociale wantoestanden, die altijd weer opduiken in alle regimes en in alle landen. De zonde is niet alleen een vergrijp ten opzichte van God, maar is ook van nature nihilistisch en anti-sociaal. We hebben het reeds gezegd: als de mens zondigt – zelfs in het geheim – dan verstoort hij de

samenleving waarvan hij deel uitmaakt, omdat hij de mens schade berokkent en hem ontmenselijkt.

De pastorale constitutie ‘Gaudium et Spes’ heeft deze band sterk onderstreept:

“Het is zeker dat de verwarringen die zo frequent in het maatschappelijk bestel voorkomen, voor een gedeelte juist uit het conflict van economische, politieke en sociale vormgevingen ontspruiten. Maar meer radicaal ontstaan ze uit ’s mensen trots en egoïsme, die de sociale sfeer vertroebelen” (Gaudium et Spes, nr. 25, par. 3).

Elke zonde verstevigt overigens de greep van Satan op de wereld. De ‘Prins van de Leugen’ vindt er de zwakke plek die hem de kans biedt de conflicten tussen de mensen aan te wakkeren, hen onverbiddelijk tegen elkaar op te zetten, en oorlogszucht aan te moedigen. Oorlog is steeds broedermoord, want het is volgens het woord van de bijbel: “manslag vanaf het begin”. De zonde speelt mee in het drama der mensheid, ongeacht het feit of men zich daarvan bewust is, het toegeeft of ontkent.

DE HUIDIGE MORELE ACHTERUITGANG

Vooraleer we de huidige morele achteruitgang beschrijven, is het billijk de reële vooruitgang te erkennen die het menselijk geweten op tal van gebieden, vooral in de charitatieve of sociale sector heeft geboekt. Men merkt vooral een verfijning van het wereldwijd geweten en van de zin voor de solidariteit met alle mensen. Er groeit een gevoeligheid voor de rechten van de mens, zelfs als deze rechten in de praktijk dagelijks op cynische wijze met voeten worden getreden in tal van landen.

Maar tegelijk maken we een ineenstorting mee van het morele besef in een aantal vitale sectoren. Deze morele achteruitgang zonder weerga heeft juist plaats onder de dekmantel van de eerbied voor de mensenrechten en tast de grondslag zelf aan van elke samenleving.

Vanaf het moment dat de mens het richtpunt heeft verworpen dat goed en kwaad bepaalde op grond van God en van het evangelie, is de mens zelf het laatste criterium van goed en kwaad.

De resultaten van dit totaal relativisme – deze complete dijkbreuk – zijn bijzonder goed te voelen in al wat raakt aan de eerbied voor het menselijke leven en aan de eerbied voor de ware liefde. Laten we even deze twee punten van nabij onder ogen nemen.

Eerbied voor het beginnende menselijke leven

Door met meerderheid van stemmen het wetsvoorstel aan te nemen dat rechtstreekse abortus van nu af aan wettelijk toelaat in Frankrijk en terugbetaalbaar maakt door de maatschappelijke zekerheid, heeft men een raderwerk op gang gebracht dat tot de ergste gevolgen leidt. Eens dat men het beginnende menselijk leven opoffert omdat dit ons beter uitkomt, is er geen enkele logische reden aan te voeren dat de maatschappij in de toekomst het recht op leven zou eerbiedigen van de gehandicapten, de ongeneeslijk zieken, de onnuttige bejaarden. Een handig opgezette en volgehouden campagne in de massamedia en wat manipulatie van de publieke opinie volstaan om in de toekomst het ganse morele erfgoed overboord te gooien dat de Kerk ons heeft gegeven en dat aan de basis ligt van onze bescha-

ving. Voortdurend verwacht men het recht om het eigen leven in eigen handen te nemen met het recht om over het leven van anderen te beslissen. En die verwarring moeten we tegen alles in blijven aanklagen.

Eerbied voor de liefde

Het gezinsleven dat aldus reeds ‘van in de wieg’ wordt aangevallen, wordt daarnaast ook onder druk gezet door die andere grote eis van onze tijd: ‘recht op vrije liefde’. Het is de oorzaak van de toename van het aantal echtscheidingen (in sommige landen gaat reeds één echtpaar op drie uiteen). En ook hier wordt een stortvloed van gevolgen zichtbaar; denken we maar aan de jeugdmisdadigheid – heel vaak is dit een vrucht van deze gebroken gezinnen – aan druggebruik, aan geweldpleging, enz.

Vandaag de dag vindt er een enorme mystificatie plaats onder het mom van het mooie woord ‘liefde’. In het boek *Liefde en Zelfbeheersing* dat ik in 1960 schreef, noteerde ik dit:

“Geen enkele term wordt inderdaad in de gewone literatuur en in de taal van bioscoop, radio, televisie en publiciteit meer misbruikt en onteerd dan het woord liefde. Kranten en tijdschriften staan er vol van; in alle details worden plotselinge verliefdheden en allerlei misdrijven tegen de liefde beschreven. De radio bezingt de ‘liefde’ op ieder uur van de dag en op alle golflengten. De bioscoop laat ‘liefdesscènes’ zien heel de film lang. Het theater wijdt er zijn meeste opvoeringen aan en de publiciteit zorgt er wel voor, dat het beeld ervan onder telkens nieuwe vormen de aandacht vestigt.

De 'liefde' wordt voorgesteld als de grootste verontschuldiging, die alles vrijpleit, die in zichzelf haar verrechtvaardiging meedraagt. Zo een man hartstochtelijk verliefd wordt op een vrouw die aan een ander toebehoort, dan verlangt hij daarin vrij te zijn uit naam van de 'liefde'. Daarmee wordt als het ware een sluier geworpen over de ergste schandelijkheden. In werkelijkheid is het niet de liefde die hem doet handelen, maar de fysieke hartstocht, waardoor hij verblind wordt. De liefde is een alibi geworden dat het meest cynische egoïsme, het liederlijkste gedrag, overspel en onkuisheid moet camoufleren."

De zedelijke degradatie grijpt meer en meer om zich heen en richt ook steeds meer ravages aan. Ik kan niet anders dan de woorden van pater Gérard Defois beamen. Deze secretaris van de Franse bisschoppenconferentie schreef onlangs het volgende:

"De liefde die herleid wordt tot een voorbijgaande passie, de seksualiteit die gereduceerd wordt tot een banale en kortstondige consumptie, het gezinsleven dat teruggebracht wordt tot een vluchtige overeenkomst: het is de mens die ingeperkt en aangepast wordt aan de fatale grenzen van een maatschappij van de vrees. Onze meningsverschillen in verband met de contraceptie, abortus, echtscheiding, kortom het leven, zijn even belangrijk als de discussies over de bewapeningswedloop of het folteren. Meer nog, het is uiteindelijk dezelfde strijd om ondanks alles aan de familie en aan onze nationale of internationale samenleving menselijke waardigheid te verlenen."

VERMINDEREND ZONDEBESEF BIJ DE CHRISTENEN

Bijzonder dramatisch is, dat de notie zelf van de zonde gevaarlijk op de terugweg is in het geweten van een aantal christenen.

Natuurlijk vangt de liturgie van de eucharistie nog steeds aan met de schuldbelijdenis en nog steeds klopt men zich ritueel op de borst. Ook blijven we God in het Onze Vader nog steeds vragen dat Hij “*onze schulden vergeeft en ons bevrijdt van het kwaad*” en in het ‘Weesgegroet’ is nog altijd niet de zin geschrapt “*Bid voor ons, zondaars*”.

Maar durven wij in alle waarheid bekennen dat wij naar God gaan met een ‘oprecht berouw’ zoals we dat met de lippen belijden? Wij moeten ons eerlijk de vraag stellen: waar staan we met onze specifieke christelijke moraal?

Bewust zeg ik ‘christelijk moraal’, omdat ik weet dat dit laatste sterk wordt aangevochten in onze eigen rangen en dat sommigen zelfs proberen argumenten te vinden voor hun stelling dat deze specificiteit in feite onbestaande is. We moeten het geweten van de niet-christenen niet onderzoeken: ons eigen geweten volstaat ruimschoots.

Men ademt niet ongestraft de lucht die ons omringt, en zeker niet de weinig frisse lucht die verspreid wordt in de massamedia, die nieuwe regelaars van het geweten der mensheid. Laten we bij wijze van proef ons beperken tot de sector gezin. Op welke golflengte zitten we hier? Waar zoeken we criteria voor ons oordeel, waar zijn onze referentiepunten? Laten we de leer die de Kerk ons thans aanreikt in de recente apostoli-

sche aansporing van Johannes Paulus II *Familiaris Consortio* links liggen? Of zullen we er integendeel voor openstaan en deze, als een vitaal en wezenlijk element, trachten te integreren in ons handelen?

Er zijn redenen te over om ons zorgen te maken over het onthaal ervan. Veel christenen schijnen vandaag de dag meer bekommerd om modernisering dan om getrouwheid aan de kerkelijke leer. Men heeft de mond vol over voorhuwelijkse betrekkingen, informatie in verband met alle mogelijke soorten anticonceptiva, abortus op aanvraag, afwijkend seksueel gedrag, mannelijke of vrouwelijke homoseksualiteit, ongehuwd samenwonen van jongeren, of over proefhuwelijken, al dan niet in twee of drie fasen. De idee zelf, dat al deze gedragingen niet zonder meer overgelaten worden aan menselijke willekeur, maar dat er een goddelijke wet bestaat en een Woord Gods dat uitgelegd wordt door het levende leergezag, staat op het spel.

Terwijl ik dit schrijf, vind ik toevallig een tijdschrift dat uitgegeven wordt 'door en voor christenen van nu'. Deze verbazingwekkende regels staan er te lezen:

Zou het niet mogelijk zijn om de gezinspastoraal anders te oriënteren, bijzonder op het godsdienstig vlak? Men moet rekening houden – zoals dit steeds gebeurt – met de verschillende fasen die de bedachtzame opbouw van een liefdesrelatie soms doormaakt: samenwonen met een klaaromlijnd project, een verklaring ten overstaan van de christelijke gemeenschap die zich openstelt; en tenslotte het stichten van een gezin wanneer de keuze voor het krijgen van kinderen beslist werd. Want dit laatste vereist dat men na rijp beraad stabiliteit en duurzaamheid wil. Dat sluit geenszins het

huwelijk uit, het definitieve engagement bij uitstek, voor hen die daarvoor zouden kiezen.

Men kan zich afvragen waar een ‘pastoraal’ die aldus aan de tijd aangepast is, op uit zou lopen. Welke plaats krijgt het evangelie en het sacramenteel karakter van het huwelijk van gedoopten in zo’n voorstel nog toegewezen?

Ik wil geen oordeel vellen over de intentie die schuilt achter dit tekort aan aanvoelen van de eigen christelijke inbreng inzake liefde en huwelijk. Maar ik acht dit heel erg want, om het met de woorden van Johannes Paulus II te zeggen: “*Alleen de liefde bouwt de wereld op*” en “*De toekomst van de mensheid is eng verbonden met die van het gezin*”.

We zijn hard bezig onze eigenheid te verliezen, als onze moraal alleen maar een afspiegeling is van wat op dit ogenblik in trek schijnt te zijn – in afwachting van de sucestrend van morgen die nog meer verrassingen en nog grotere desintegratie in petto kan hebben. Dat identiteitsverlies is onze eigenlijke achteruitgang. Laten we het maar bekennen: in de ‘christelijke’ wereld van nu maakt men niet alleen nauwelijks werk van het uitdrijven van de duivel, maar is men zelfs op grote schaal bezig met het wegpraten van de zonde.

EEN NOODKREET

Bij dit alles lijkt het me wel het ergst dat de christenen blijkbaar instemmen met de toenemende morele achteruitgang en er ook niet op reageren. Men protesteert hoogstens door eens gelaten te zuchten over het onontkoombare. Defaitisme is echter onverenigbaar met onze zending als christenen in en voor de wereld.

Jezus heeft gezegd dat Hij de zijnen in de wereld liet, maar ook dat zij niet van de wereld mochten worden. Een compromis sluiten met het kwaad of gelaten elk verzet opgeven is de ontkenning van onze christelijke eigenheid.

Ingrijpen en weerstand bieden zijn geboden die zeer actueel blijven. Wij moeten het gebed ook in daden vertalen en de Heer dienen door risico's en gevaren te trotseren. Het is beter dat men meer over de zonde spreekt dan dat men het heeft over de duivel en over de aanklacht van zijn verwoestingen.

Al onze 'alleluia's' zullen slechts waarde hebben als we, na een gebedssamenkomst, moedig en vol verbeelding samen wegen zoeken om de evangelische eisen in het hart van de wereld te laten weerklinken. Zoiets veronderstelt een strategisch zicht op de concrete middelen waarover wij als individuen of als groep beschikken om onze specifieke taak te vervullen.

Er zijn veel manieren om protest te laten horen en om de bewindslieden die het lot van een natie in handen hebben te beïnvloeden. Daarover kan men dag in dag uit informatie opsteken door te kijken hoe diegenen te werk gaan die, onder onze ogen, ons zedelijk erfgoed verwoesten. "*Fas est ab hoste doceri*". Heeft de Heer immers niet gezegd dat de "*kinderen van de duisternis slimmer zijn dan de kinderen van het licht?*" Dit woord zou een zweepslag moeten zijn voor onze verbeelding en het zou ons moediger moeten maken. Wij hebben nood aan dappere christenen, niet enkel in die landen waar hun leven in gevaar is, maar ook bij ons, in het openbaar leven waar de vrijheid nog rechten heeft en juist daarom ook nog plichten inhoudt.

GEBED

Ten overstaan van de zonde, nodigt de Kerk ons uit met aandrang te bidden:

Almachtige God, wij vieren opnieuw het geboortefeest van uw Zoon en vragen het nieuwe leven dat Hij de mensheid bracht. Geef dat wij die slaven waren onder het juk van de zonde, van de oude erfschuld worden bevrijd.

Openingsgebed van de zesde dag van het kerstoctaaf

De Charismatische Vernieuwing en de Machten der Duisternis

1. De Charismatische Vernieuwing en de 'ervaring' van de heilige Geest

DE BETEKENIS VAN DE TERM 'CHARISMATISCH'

Voor we uitleggen waarom de Charismatische Vernieuwing een duidelijker besef heeft opgewekt van de Geest van het Kwaad en van de zonde in de wereld, wilde ik kort even aanhalen waarom en hoe deze Vernieuwing positief heeft bijgedragen tot een meer levendig bewustzijn van de heilige Geest en zijn gaven. Het positief en het negatief aspect verhouden zich tot elkaar als de voor- en de keerzijde van een muntstuk. Maar vooraf moet ons woordgebruik even toegelicht worden.

Om de tekst niet nodeloos te verzwaren, zal de term 'charismatisch' die we in de titel gebruikten, in de verdere tekst slechts uitzonderlijk voorkomen. Maar deze term behoeft uitleg. Op zich sluit deze term niets of niemand uit: de gehele Kerk is charismatisch en elke christen is charismatisch op grond van zijn doopsel.

Maar de term heeft een historische betekenis gekregen en duidt een bepaalde beweging aan die zichzelf vaak ook 'de Vernieuwing in de heilige Geest' noemt. Mijn persoonlijke voorkeur gaat uit naar die formulering, want de term 'charismatisch' dekt niet alle aspecten van deze brede stroming van geestelijke hervorming. Want deze vernieuwing raakt niet enkel het domein van de geestesgaven of charismatische gaven, maar ook de vele aspecten van het christelijk leven.

Elke waarachtige vernieuwing is afhankelijk van de heilige Geest. Daarom zouden eigenlijk ook alle andere spirituele bewegingen in de Kerk met die naam mogen aangeduid worden. Maar de geschiedenis heeft, wat de katholieke Kerk betreft, de term gereserveerd voor de Vernieuwing die vanaf 1967 ontstaan is uit een aantal gebedsgroepen in de Verenigde Staten.

Deze 'beweging' is overigens geenszins een 'georganiseerde beweging' in de gewone zin van het woord. Stichters zijn er niet, ook geen 'geïnstitutionaliseerde' leiders, en de beweging vormt geen homogene eenheid. Voor wat ons onderwerp aangaat, verschilt de situatie van land tot land. De lezer zal hopelijk wel rekening willen houden met deze diversiteit om uit te maken in welke mate bepaalde waarschuwingen op lokale situaties betrekking hebben.

DE GRONDERVARING VAN DE VERNIEUWING

Laten we allereerst zeggen welke de grondervaring is die de diepe kern van de Vernieuwing uitmaakt. Over alle oppervlakkige beeldvorming heen moet men de Vernieuwing begrijpen als een genade die het doopsel en vormsel opnieuw actualiseert, als een soort

persoonlijk pinkstergebeuren. Dit laatste vereist een bekering, een herkenning van Jezus Christus, een nieuwe openheid voor de heilige Geest. De theologen moeten dan maar uitzoeken wat de beste uitdrukking is. De term 'doopsel in de Geest' zou ons immers het oorspronkelijke sacramentele doopsel, dat ons in Jezus Christus heeft ingelijfd, kunnen doen vergeten. De term 'persoonlijk pinkstergebeuren' mag ons bovendien niet uit het oog laten verliezen dat het pinkstergebeuren dat de Kerk gesticht heeft, uniek en onherhaalbaar is.

Maar welke woorden men ook gebruikt, zoveel is zeker dat in de Kerk een ervaring van bekering tot een nieuw leven ontstaan is. Deze ervaring werkt aanstekelijk en doorkruist de vijf werelddelen als een diepe herkerstening van de christenen, als de wind die een smeulend en met as bedekt vuur weer doet oplaaien tot een gloed van licht, warmte en leven. Jezus heeft gezegd: *"Ik ben het vuur komen brengen op aarde en hoe verlang ik dat het reeds oplaait?"* (Lc.12, 39). Als een antwoord op het gebed van Johannes XXIII en van Paulus VI blijft het pinkstermysterie weliswaar niet uitsluitend maar toch op heel speciale wijze doorwerken in dit godsdienstig heropleven. Nieuw voor hen die er deel van uitmaken is dat de heilige Geest, in plaats van een 'geloofspunt' tot een levenservaring is geworden. Dat is de kern van de zaak.

Pater Sullivan, s.j., theoloog aan de Gregoriana te Rome, schreef dit:

"De charismatici twijfelen er niet in het minste aan dat de heilige Geest zelf geschonken wordt in het sacramentele doopsel en vormsel, en zij zijn er eveneens van overtuigd dat Hij aanwezig is in al wie leeft in

de genade van Christus. Maar tegelijk geloven zij dat de Geest, hoewel reeds aanwezig, in dezelfde mens op een nieuwe en beslissende manier aanwezig kan worden, met name door deze aanwezigheid, die voorheen in het geloof werd beaamd, om te vormen tot een ervaring van een levende werkelijkheid.

Deze mutatie uit zich door nieuwe manifestaties van de werking van de heilige Geest in het persoonlijk leven, door een verrassende toename van de kracht om getuigenis af te leggen voor de Heer, en ook door eventuele charismatische gaven. Verwijzend naar deze initiële ‘pinksterervaring’ die een nieuwe aanwezigheid van de Geest openbaart, leggen de charismatici er de nadruk op dat men deze beginfase niet moet overbeklemtonen ten nadele van het nieuwe ‘leven in de Geest’ dat er het logisch vervolg van moet worden. Als men wil dat deze beginervaring vrucht voortbrengt, moet men haar voedsel geven en steunen.”¹²

Aan deze analyse en aan dit getuigenis wil ik hier nog enkele regels toevoegen van Richard Quedeaux, een historicus die in zijn boek ‘The New Charismatics’ heel precies de draagwijdte situeert van deze ervaring. Hij schrijft:

“Toen Christus zijn leerlingen beloofde dat Hij na zijn hemelvaart de heilige Geest zou zenden, verzag Hij dat de komst van de Geest op drie levensbehoeften antwoord zou bieden:

- *hen sterken in het geloof,*

---

¹² F.A. SULLIVAN, *The pentecostal movement*, in *Gregorianum*, vol. 53, 1972, fasc. 2, p. 249. Zie ook van dezelfde auteur *Charisms and Charismatic Renewal*, Servant Books, Ann Arbor.

- vreugde brengen temidden van veel lijden,
- en zijn leerlingen zekerheid, leiding en inzicht verschaffen.

Wanneer men de meeste christenen ziet, dan moet men toch bekennen dat zij, hoewel zij met hun verstand de belofte van de Heer over de heilige Geest aanvaarden, de Geest toch niet uit ervaring kennen. Daarom heeft de belofte in hun leven ook geen echte betekenis en stellen zij zich dan ook de vraag: 'Hoe kan ik weten dat de Geest in mij woont?'

Het antwoord van de Charismatische Vernieuwing op deze vraag is dat de toetssteen de 'doop in de Geest' is, met andere woorden een krachtige ervaring die diegenen, die de genade ontvangen om ze te mogen meemaken, ervan overtuigt dat God werkelijk bestaat, dat Hij zijn beloften gestand blijft en dat de 'tekenen en wonderen' die beschreven staan in de Handelingen der Apostelen nog steeds, ook vandaag werkelijkheid kunnen worden."¹³

De aanbrengh van de Vernieuwing kan erin liggen de gelovigen dieper bewust te maken van de werking van de heilige Geest in hun leven als christenen.

Dat heeft ook paus Johannes Paulus I getroffen, aan wie ik mijn boek *'Een nieuw Pinksteren'* had toegestuurd toen hij nog patriarch van Venetië was. In een vriendelijke en warme brief heeft hij zijn reactie in één verregaande zin samengebald. Hij schreef: *"Uw boek lezend voel ik me verplicht om met u, en zoals u, te zeggen dat ik ertoe gedreven werd met nieuwe ogen de*

---

¹³ R. QUEDEBAUX, *The New Charismatics*, New York, Doubleday, 1976, p.2.

teksten van Paulus en van de Handelingen te herlezen, teksten die ik dacht goed te kennen.” De Vernieuwing leeft van zulke hernieuwde lezing.

GEBED

Laten we de Heer loven en danken voor het werk van zijn heilige Geest doorheen de tijden.

God, een wonder was de schepping van de mens, zijn verlossing is nog groter wonder. Wij bidden U: laat ons door de kracht van de Geest aan de verleiding van de zonde weerstaan en de eeuwige vreugde bereiken.

Gebed van de paaswake

2. De Vernieuwing: een verscherpt bewustzijn van het Kwaad

DE HEILIGE GEEST DOET ONS DE SLECHTHEID VAN DE ZONDE BESEFFEN

De genade van de Vernieuwing ervaren is meer dan slechts een nieuwe religieuze ervaring doormaken en is ook meer dan levendiger als voorheen bewust worden van de gaven en de charismatische gaven waarmee de heilige Geest de kerkgemeenschap opbouwt: de Vernieuwing raakt alles wat het werk van de heilige Geest kan genoemd worden. Deze genadewerking laat zich niet slechts voelen aan de positieve en de lichtgevende kant. Zij maakt de christenen ook gevoelig voor de realiteit van de wereld der duisternis, waartegen de heilige Geest zich verzet. Zij maakt ons als het ware op een nieuwe wijze bewust van de reali-

teit van de Vijand, van de Tegenstrever van het Rijk van God.

Een geheimenisvolle tekst van het evangelie van de heilige Johannes zegt: *“En wanneer Hij komt, zal Hij de wereld tot inzicht brengen van zonde, gerechtigheid en vonnis”* (Jo. 16,8).

De interpretatie van deze passage is niet zo eenvoudig, maar de algemene betekenis ervan is toch wel duidelijk: de heilige Geest openbaart Christus – dat is zijn directe opdracht – maar het gevolg daarvan is dat de heilige Geest ook aan het licht brengt al wat zich tegen Christus verzet, al wat verband houdt met de Antichrist.

Volgens de heilige Schrift zal Hij dus de onrechtvaardigheid van de wereld kenbaar maken en veroordelen, en zal Hij de christen oog doen krijgen voor de ernst van de zonde en de alomtegenwoordigheid van het Kwaad. Hij laat ook beseffen dat de Prins van deze wereld de nederlaag heeft geleden door Jezus' dood.

Men kan het goede niet liefhebben als men niet tevens het Kwaad en de zonde – weliswaar niet de zondaar – haat. De heilige Geest geeft hun die zich voor Hem openstellen een nieuw impuls om al wat uiteindelijk een ontkenning is van God in de wereld, scherper te zien, aan te klagen en te bestrijden.

De heilige Geest peilt niet slechts de onmetelijke diepte in God, maar Hij doorgrondt ook de mensen en spoort hen ertoe aan om te reageren tegen de verwoestende Macht van het Kwaad en de zonde, individueel zowel als maatschappelijk.

In toenemende mate worden wij ervan bewust dat de zonde geen louter individuele aangelegenheid is, maar dat ook onze structuren en maatschappelijke conflicten sterk door de zonde beïnvloed worden. We hebben daarnaar reeds verwezen.

Rassenhaat, partijdigheid, klasse-egoïsme, geweld, terrorisme, zedeloze losbandigheid; dit alles vervalst de normale werking van de menselijke instituties, welke die ook mogen zijn.

De heilige Geest helpt ons om een preciezer inzicht te krijgen in de diepe oorzaken van de wanorde die ons in haar greep houdt. Hij maakt ons duidelijk dat het kwaad waarmee we geconfronteerd worden niet in de eerste plaats in de instituties zelf zit of in de levenloze dingen, maar dat het kwaad diep in ons zelf huist, in onze wil, in ons hart. Denis de Rougemont zei eens: *“De bom is niet gevaarlijk, maar het is de mens zelf die een gevaar is.”* Laten we hieraan toevoegen dat het uiteindelijk de zondigheid in de mens is die gevaarlijk is, en dat wie over zonde spreekt, meteen doordringt op een domein waar de Geest van het Kwaad zijn invloed uitoefent.

Het heldere en doordringende licht van de heilige Geest is nodig om werkelijk de ernst van het kwaad te beseffen en om te bekennen dat men zelf een zondig mens is. Chestertons definitie van heiligheid is overbekend: *“Een heilige is iemand die beseft dat hij een zondaar is.”* De andere weten het niet of herkennen zich uiteindelijk niet als zondig.

DE HEILIGE GEEST RUST ONS TOE
VOOR DE GEESTELIJKE STRIJD

Het is dus heel gewoon dat de heilige Geest een verlevendigd bewustzijn tot stand brengt van de duistere achtergrond waartegen het menselijk bestaan zich afspeelt. En het is al even normaal dat Hij ons waakzaam maakt en toerust tot de strijd.

Donald Gee, een protestant, heeft deze logica van de heilige Geest toegelicht in zijn boek ‘*Concerning Spiritual Gifts*’:

*“De samenhang van de geestelijke wereld wordt heel reëel, zowel voor de individuele gelovige die de doop in de Geest ontving, als voor de groep die de geestesgaven heeft ervaren. Onvermijdelijk heeft dit tot gevolg dat een sterke spirituele visie op God en zijn werken heel natuurlijk uitloopt op een totaal nieuw bewustzijn van de realiteit van de Machten van het Kwaad. Gelukkig de gelovigen en de gemeenschap die zich waakzaam openstellen voor deze verruimde geestelijke gevoeligheid, maar die bovenal het geloof in de heer behouden. Hij is het die de Kerk, welke Hij verlost heeft door zijn bloed, in bescherming neemt en die zelfs de sluwste aanvallen van de onverzoenlijke Vijand glansrijk weerstaat.”*¹⁴

GEBED

Nu de heilige Geest ons de listen van het Kwaad doet inzien, bidden we de Heer:

---

¹⁴ D. GEE, *Concerning Spirituel Gifts*, Springfield, Gospel Publishing House, 1972.

God, Gij hebt ons opgedragen het lichaam niet te sparen opdat de geest gezond zou zijn. Geef dat wij in staat zijn ons van alle zonden te onthouden en de geboden na te komen die Gij ons in uw goedheid hebt gegeven.

Openingsgebed van de maandag van de 2de week van de veertigdagentijd

3. De leer over de duivel in het kader van de Charismatische Vernieuwing

Voor we van nabij gaan bekijken hoe het dienstwerk van de 'bevrijding van de duivel of van de duivels' in praktijk wordt gebracht binnen de Vernieuwing, moeten we de vraag stellen op welke leer over de duivel deze praxis steunt, en aanduiden waar de zwakke plekken zijn op doctrineel gebied.

We staan hier immers voor een soort 'besmettingsverschijnsel', een aanstekelijkheid die onze aandacht verdient.

Historisch gesproken ontstond de katholieke Charismatische Vernieuwing in de Verenigde Staten, en meer bepaald binnen een religieuze context waar de fundamentalistische bijbellezing een belangrijke rol gespeeld heeft en nog speelt.

In het begin was het zo dat veel katholieken binnen de Vernieuwing de bevrijding van de duivel leerden kennen via christenen die tot andere tradities behoorden. Meestal ging het dan om contacten met mensen uit de Free Churches of uit de pinksterkerken. En ook de boeken die ze lazen – en die ook nu nog gelezen worden – kwamen grotendeels uit die middens. Daaruit ontstond een overdreven groot aanbod van

boeken over de duivel en zijn trawanten, over zijn strategie en actiemiddelen, enz.

In de katholieke Kerk was dit onderwerp weinig ter sprake gekomen en onze eigen pastorale aanpak beschikte slechts over weinig goede boeken terzake, die aan onze tijd waren aangepast. We moeten het ruiterlijk toegeven dat wij van onze kant tekort waren geschoten, en het mag de leden van de Vernieuwing niet als fout worden aangerekend dat zij, toen het nodig was, niet konden beschikken over gezaghebbende richtlijnen aangepast aan onze tijd.

Dit verklaart waarom er een osmose tot stand kwam en waarom een al te weelderige en zelfverzekerde literatuur, vreemd aan het katholicisme, zo aanstekelijk heeft gewerkt dat zij ons overrompelde.

Daar is de oorsprong te zoeken van de excessen in verband met duiveluitdrijving. Maar wij moeten ook bekennen dat bepaalde katholieke vulgarisatoren medeplichtig zijn aan het accentueren van overdrijvingen. Ik ben niet van plan hier een compleet overzicht te geven – het zou van het goede teveel zijn – noch van namen te noemen, want de goede bedoelingen en de pastorale bekommernis van deze auteurs zijn boven alle verdenking verheven; en er zijn echte verzachtende omstandigheden.

Wel wil ik hier een reeks slogans en uitspraken onderzoeken. Eigenlijk slaan ze nergens op en zijn ze zo overtrokken dat het in het oog springt. Je treft ze aan in heel wat boeken, brochures en cassettes. Sommige daarvan werden ‘privaat’ uitgegeven, maar worden desondanks vrij verhandeld.

Het overdreven geloof in de duivel (demonisme) dat ik hier moet beschrijven, is gelukkig niet in alle landen op dezelfde manier verspreid, maar er zijn te veel aanwijzingen voorhanden om er stilzwijgend aan voorbij te gaan.

IN NIET-KATHOLIEKE MIDDENS

Om te beginnen geven we eerst enkele typische voorbeelden van zulke overtrokken uitspraken. We hebben ze geplukt bij niet-katholieke auteurs. Heel sterk voelt men de overdrijving aan bij die schrijvers die duivelse invloeden willen zien in zoniet alle, dan toch in de meeste fysische en psychische ziekte-toestanden.

Duivelse en ziekte-toestanden

Een van die meesters in de demonologie geeft rustig volgende opsomming van ziekten die volgens hem vaak van duivelse oorsprong zijn: “*slapeloosheid, epilepsie, crisissen, kramp, migraine, astma, sinusitis, tumors, zweren, infarct, artritis, verlamming, doofheid, stomheid, blindheid*”.

Duivels en uitdrijvingen

Deze auteur weet het allemaal zo haarfijn uit te leggen dat hij zelfs kan preciseren dat “*de duivel van de vrees normaal de mens verlaat met een soort hysterisch gesnik, de duivel van de leugen en de haat weggaat onder hevig gebrul en de duivel van de nicotine verdwijnt in een hoestbui of met de hik*”.

Duivels hebben hun eigenheid

Verder vertelt hij ook nog dat volgende duivels hun naam hebben bekendgemaakt: de duivel van de vrees, van de haat, van de leugen, van de nijd, van de

jaloersheid, van de verwarring, van de verdorvenheid, van de schizofrenie, van de dood, van de zelfmoord, van het overspel, van de spotlust, van laster, van de tovenarij.

Duivels en getallen

In een gelijkaardig werkje vonden we een lijst van zo maar eventjes 323 soorten van duivels, en er wordt nog bij vermeld dat de lijst wellicht nog niet geheel compleet is. Men krijgt er ook te lezen dat de schizofrenie een gevolg is van de broederlijke samenwerking van zowat 15 (of meer) duivels, bijgestaan door nog wat kwelgeesten van lagere rang. En een volledig hoofdstuk wordt gewijd aan het hergroeperen van al die duivels: ze worden netjes gerangschikt in een overzichtelijke tabel die drie bladzijden beslaat en ingedeeld is in 53 onderverdelingen.

Duivels: georganiseerd

In een veelgelezen en veel gebruikt pastoraal handboek staat te lezen dat Satans legioenen buitengewoon goed georganiseerd zijn. *“Het geheel is vergelijkbaar met het leger van de Verenigde Staten, en de hiërarchische structuur is perfect uitgebouwd en omvat een opperbevelhebber, generaals, majoors, kapiteins, luitenants, enz. Ook hebben de duivels elk een eigen, specifiek terrein toegewezen gekregen, bijvoorbeeld een land of een stad.”*

Duivels en geestelijke strijd

We moeten strijd leveren en ons niet met het gebed alleen vergenoegen; want *“God heeft ons gebed al verhoord door ons gezag en macht over het Kwaad te schenken”*. Wij moeten deze macht dan ook uitoefenen,

zo wordt er gezegd: “*Laten we ermee ophouden de hemel te smeken om wat we reeds gekregen hebben en laten we beginnen van de bevrijdingsmacht gebruik te maken die ons al werd toevertrouwd*”.

Duivels en kinderen

Ook wordt gezegd dat we kinderen van de duivel moeten bevrijden. Een apart hoofdstuk wordt er zelfs aan gewijd. Gezien al aangetoond werd dat de kwade geesten in staat zijn om in kinderen en zelfs in ongebo- ren kinderen op te treden, vindt de tekst het niet meer dan logisch dat men ook op hen de uitdrijving moet toepassen. Men kan de duivel evengoed uitdrijven uit een kind als uit een bejaarde mens. En net zoals bij de andere duiveluitdrijvingen zal de duivel zich ook tonen wanneer hij via mond of neus het kind verlaat.

IN KATHOLIEKE KRING

Ook in de literatuur van katholieke oorsprong kan men zulke verbazingwekkende uitspraken noteren. Hier volgen enkele staaltjes.

Groepswork van duivels

Zo wordt bijvoorbeeld gesteld dat de duivels groep vormen en dat er onder hen vele dominerende duivels voorkomen. Deze laatsten zouden zelfs gebruik maken van een menselijke stem, wat in één op de acht tot tien gevallen zou gebeuren.

Gezegd wordt dat indien twee dominerende duivels in een en dezelfde mens hun intrek nemen, het tot een hels gevecht kan komen tussen beiden om de volledige controle over die mens te verwerven. Dit gevecht is zelfs van aard om tot geestesstoringen te leiden. Stemmen horen zou het teken zijn dat zulk gevecht aan

de gang is. Met instemming wordt een auteur geciteerd die verklaart dat “de geesten in groepjes van acht samenwerken...”

Vastgelopen duivels

Vermeld wordt dat de kwade geesten soms vast komen te zitten en samen gevangen raken. Dit verschijnsel zou bijvoorbeeld dikwijls het gevolg zijn van het weigeren van vergiffenis.

De sterkste duivels zouden proberen de zwakkere vast te zetten. Ontdekt men in iemand een ‘duivel van weerwraak’ die men niet rechtstreeks verdrijven kan en ziet men dat die duivel zelf gevangen gehouden wordt door een andere, dan kan met de zaak gunstig oplossen door beide kwelgeesten tegen elkaar uit te spelen.

Strategie der mindere duivels

Er wordt gezegd dat men een goede diagnose moet kunnen maken van de aard van elk duivel. Men moet goed de overheersende duivel van de andere kunnen onderscheiden. Want de mindere duivels zullen zich onder druk van de dominerende opofferen om deze te beschermen.

Hoe duivels een mens verlaten

Vroeger, zo zegt men, verlieten de duivels een mens meestal al hoestend, maar tegenwoordig zou dat eerder gebeuren tijdens het geeuwen. Een exorcist die zelf geeuwt zou het weggaan van de duivels vergemakkelijken.

Voorwerpen en dieren

Spiegels en oosterse snuisterijen zouden heel vatbaar zijn voor duistere invloeden; met moet die dan ook zonder dralen uit het huis verwijderen. En de persoon-

lijkheid van een kat zou volkomen gewijzigd zijn onder de invloed van kwade geesten die in het dier hun intrek namen.

Kwelgeesten, een gevaar voor de exorcist zelf

Wanneer een duivelbezweerder de hand legt op de mens bij wie hij een uitdrijving verricht, dan loopt hij vanwege dit fysiek contact gevaar besmet te worden. Zo gauw de groep zich daarvan bewust wordt, moet gebeden worden om de exorcist die getroffen werd te bevrijden.

Nog enkele losse voorbeelden

- Een predikant die veel succes heeft, moedigt aan tot spuwen om de uitdrijving van de duivels te vergemakkelijken.
- Een andere auteur vindt dat men – als een integraal onderdeel van elk geestelijk leven – best elke dag een moment zou vastleggen om de duivels uit te drijven.
- Een geestelijke, wiens gepolycopicerde teksten in verschillende talen de ronde doen en verwarring zaaien, schrijft: “*Om de kwade geesten te overwinnen, is het van belang hun macht te bepalen. Dit betekent dat men te weten moet komen wie zij zijn en met welke frequentie zij optreden. Verder moet men informeren hoe sterk zij zijn (zijn ze solide, robuust, zwaar?). Bovendien moet men rekening houden met hun gestalte. ‘Twee jaar heb ik nodig gehad, zegt hij, om een meisje van zestien jaar van duivels te bevrijden, en uiteindelijk heb ik er vijftwintig duivels uit verwijderd’.*”

- Men geeft de raad de vijand bij zijn naam aan te roepen als men tot uitdrijving overgaat. Een duivel kan een mens de stuipen op het lijf jagen, in trance brengen en hem op vele manieren kwellen en sarren. Maar zolang die duivel niet bij name geïdentificeerd wordt, zou hij geloven dat de gebeden niet tegen hem gericht zijn.
- Verder zou het ook nuttig zijn volgende vragen te stellen:
  - Wie ben je?
  - Hoe talrijk zijn jullie?
  - Hoelang woon je al in die mens?
  - Waar precies heb jij je gevestigd in die mens?
  - Welke ziekte heb jij over die mens gebracht?

Met volharding moet men het gezag van de Naam van Jezus aanwenden en uitroepen: *“In Jezus’ Naam beveel ik je te spreken en je naam bekend te maken”*.

Op bepaalde momenten kan het voorkomen dat bezeten mensen alleen nog hun tong kunnen bewegen en enkele klanken uitstoten. In zo’n geval moet men blijven aandringen om de duivel tot duidelijkheid te dwingen.

Ook raadt men aan, de mens die bevrijd moet worden drie keer heel intens in de ogen te kijken en hem te vragen eveneens drie keer te kijken in de ogen van hem die de uitdrijving beoefent. Na de derde keer moet hij dan de ogen sluiten en zal men hem het bevel geven te gaan slapen. Daarna zal men het woord richten tot zijn ziel, nadat men een kruisteken over hem gemaakt heeft.

* * *

Wellicht vraagt de lezer zich af waarom ik zo'n uitgebreide opsomming van gekke uitspraken publiceer. Zoiets kan de Charismatische Vernieuwing alleen maar schaden. Tegenstanders van de Vernieuwing speel ik daardoor wapens in de hand, en ik wek wellicht de indruk dat zulke overdrijvingen schering en inslag zijn in de katholieke Charismatische Vernieuwing.

Allereerst wil ik erop wijzen dat, wanneer men het op wereldvlak bekijkt, vele groepen en gemeenschappen van de Vernieuwing helemaal niet achter zulke uitspraken staan en dus ook niet het gevaar lopen in dit soort dwalingen te belanden.

Bovendien geloof ik dat het nuttig is mensen te wijzen op gevaarlijke situaties. Als een weg loopt langs afgronden, dan vergt de verkeersveiligheid ook dat men dit aanduidt met verkeerstekens.

Verder moet ook gezegd worden dat de besmetting verraderlijk toeslaat en dat het goed is zich daarvan bewust te zijn. En tenslotte kan de Vernieuwing er slechts geloofwaardiger door worden als men zelf dergelijke demonologie aan de kaak stelt. Zo krijgt de geestelijke rijkdom die de Vernieuwing aan te bieden heeft, meer gewicht en meer waarde. Ook haar verscherpt bewustzijn van de aanwezigheid van de Machten van het Kwaad en het besef dat een geestelijk strijd nodig is, kunnen er slechts bij winnen.

GEBED

Vragen we samen met heel de Kerk dat de Heer ons moge behoeden van de Machten van het Kwade en ons leiden in onze geestelijke strijd:

God, Gij hebt uw gelovigen een nieuwe geest gegeven in het water van het doopsel en hen in Christus doen herboren worden. Omgeef hen met uw zorg, dat zij niet wankelen in het geloof, maar staande blijven en trouw de genade bewaren waarmee Gij hen zegent.

Openingsgebed van de maandag van de 3de week van Pasen

4. Hoe de bevrijding van duivels in praktijk wordt gebracht in katholieke kring

Tot hiertoe bleven we op doctrineel gebied. Nu richten we onze aandacht op de praktijk. Hoe verloopt concreet dit dienstwerk van de 'bevrijding', wat in feite een wat afgeronde term is om een exorcisme aan te duiden?

WAT IS EEN EXORCISME?

Wat betekent deze term en welke inhoud beantwoordt er aan?

De 'Dictionnaire de la Théologie Catholique' geeft volgende definitie: "*Het exorcisme is eigenlijk een bezwering die tot een duivel wordt gericht om hem te dwingen een bepaalde plaats te verlaten, om een bepaalde toestand te doen ophouden, of om iemand die hij min of meer in zijn macht houdt de vrijheid terug te schenken. De bezwering heeft de vorm van een bevel dat rechtstreeks tot de duivel wordt gericht, maar wel steeds in naam van Jezus Christus. De bezwering kan ook de vorm van een aanroeping of een smeekgebed tot God en Onze-Lieve-Heer hebben, om te bekomen dat*

Zij de uitdrijving zouden bevelen of de uitvoering ervan verzekeren.”

Het is goed op te merken dat deze definitie twee verschillende types van bezwering aangeeft.

In het tweede type richt men zich rechtstreeks tot God en ook alleen tot God, en men vraagt dat Hijzelf de bevrijding tot stand zou brengen. In dit geval gaat het dus om een echt nederig smeekgebed.

In het eerste type is de bezwering een soort oproep die, in naam van de Heer, rechtstreeks gericht wordt tot de duivels. Zij worden aangemaand om het slachtoffer te verlaten. Deze directe aanmaning is als het ware een dialoog waarin men de duivel probeert ertoe te bewegen om zijn naam te noemen en zijn eigen kenmerken. Het gebeurt wel eens dat men deze aanmaning aanduidt met de term ‘imprecatief of vermanend gebed’ om haar te onderscheiden van het ‘depreciatief gebed of smeekgebed’.

Strikt genomen gaat het echter niet om een ‘gebed’, want christenen bidden alleen tot God, nooit tot de duivel.

In de volgende bladzijden is de aandacht geconcentreerd op het eerste type bezwering, want dit stelt een aantal problemen die dringend opheldering vereisen.

BESCHRIJVING VAN DE ‘BEVRIJDINGS-*PRAKTIJKEN*’

Mijn beschrijving van een doorsnee ‘bevrijdings-seance’ is gebaseerd op persoonlijke herinneringen en op vele getuigenissen. Uiteraard bestaan er varianten die afhangen van de betrokken personen, de gevallen en de lokale gewoontes. Maar de algemene lijnen zijn fundamenteel gelijk en zien er als volgt uit:

Eerst iets over de persoon die ‘bevrijd’ moet worden. Deze moet spontaan of na suggestie om ‘bevrijding’ gevraagd hebben. Soms ziet men zelfs hoe bijzonder overtuigende propagandisten in staat zijn heel veel mensen om ‘bevrijding’ te doen vragen: een soort besmettingsverschijnsel dat plots optreedt.

Ik heb vastgesteld dat men in bepaalde milieus voorstelt om voor ‘bevrijding’ te bidden, alsof het een onmisbare ritus is die absoluut vereist zou zijn om ten volle als christen te leven. Ik constateer ook dat die bevrijdingen heel vaak herhaald moeten worden en dat men dus blijkbaar niet eens en voorgoed van de duivel bevrijd is.

In sommige gebedsgroepen of charismatische gemeenschappen acht men het nodig dat elk kandidaat-groepslid een of meerdere sessies van zulke ‘bevrijding van diverse kwelgeesten’ doormaakt. Het wordt een soort van verplichte initiatieritus tot het ‘doopsel in de Geest’. Er zijn twee categorieën van mensen die ‘bevrijd’ moeten worden: doorsnee gevallen en erge gevallen. In dit laatste geval gaat het om iemand die gelooft slachtoffer te zijn van onbeheerste aandriften die aan zijn wil ontsnappen en soms vreemde verschijnselen veroorzaken, waarin plaats is voor het suggestieve schemerspel van het onbewuste.

In de gewone niet opzienbarende gevallen wordt verondersteld dat de betrokkene met een of andere duivelse invloed – door een enkele of verschillende kwelgeesten – geplaagd zit. Zo’n mens heeft een of andere slechte tendens in zich tot ontwikkeling laten komen, die dan langzamerhand zal leiden tot onbedwingbare impulsen, zoals alcoholisme, verslaving aan

drugs, seksuele uitpattingen, masturbatie, kleptomanie, enz. Bij de 'bevrijding' probeert men de betrokkene er toe te brengen deze tendens in zich te herkennen en aan te klagen. De groep zal zich daarna inspannen om hem te bevrijden van de kwelgeesten die hem in hun greep houden en om de banden te doorbreken die zijn vrijheid belemmeren. De rechtstreekse confrontatie met de duivel gebeurt in naam van de Heer vanuit een broederlijk medeleven en een geest van diep geloof. Men richt zich niet alleen tot God, maar men bezweert en maant rechtstreeks de kwade geesten aan om hun greep te lossen.

Dit alles gebeurt in meerdere fasen:

- Tijdens de voorbereidende fase wordt vooral gebeden, meestal in groep, en wordt er tijd besteed aan het inzicht verwerven in het geval, aan het bepalen hoeveel tijd alles in beslag zal nemen, aan de nazorg waarin voorzien moet worden, enz.

- De tweede fase is die van het eigenlijke 'gebed om bevrijding'. Dit houdt het volgende in:

a) Bij de aanvang wordt God geëerd met een lofprijzing en zijn bescherming wordt gevraagd voor de exorcisten die zich blootstellen aan de aanvallen van het Kwaad.

b) Daarop volgt een gebed om de kwelgeesten 'te binden', zodat zij hun kwaadaardigheid zouden verliezen en hun slachtoffers wat rust zouden gunnen.

c) Dan tracht men door vragen te stellen de naam te achterhalen van de duivels waarvan men de aanwezigheid vermoedt. Want als men hen herkend heeft, is er meer kans om hen een voor een te kunnen uitdrijven.

d) Daarop nodigt men de mens die 'bevrijd' moet worden uit om zelf vrijwillig afstand te doen van de zonde of de zonden die aan de oorsprong liggen van de specifieke duivelse invloed die naar men aanneemt hem bindt en last berokkent. De kwade geest, die men voordien geïdentificeerd heeft en wiens naam men nu kent, krijgt dan het bevel om de mens die hij kwelt te verlaten en te gaan waar de Heer hem zal sturen zonder ook maar iemand lastig te vallen.

- De derde en laatste fase wordt besteed aan dankzegging, en eventueel wordt ook een planning van de nazorg opgesteld.

Dit is het algemeen stramien. Natuurlijk komen er daarnaast ook nog wel varianten voor. Sommigen raden aan de betrokken persoon diep in de ogen te kijken om indruk te maken op de duivels die in hem huizen. Anderen vinden integendeel dat men de ogen moet sluiten. De ene zal luidkeels de duivel toeroepen om het geval meer kracht bij te zetten en – in katholieke kring – wil men daarbij nogal eens een beroep doen op het gebruik van het kruisbeeld, zout of wijwater. Iemand anders zal eerder stil spreken omdat het niet zijn eigen kracht is die werkt, maar omdat alles in naam van de Heer gebeurt. Ook komt het voor dat men de betrokkene sterk aanzet tot spuwen: dat bevordert de uitdrijving van de duivels. Tijdens een congres dat in Florida gehouden werd, heb ik zelf het getuigenis gehoord van een dame, die zich 'bevrijd' noemde en beweerde dat ze vijftien duivels uitgebraakt had.

In uitzonderlijke omstandigheden kunnen dergelijke seances over weken of maanden gespreid liggen. Tijdens een congres in de Verenigde Staten was een

dozijn priesters ruim twaalf uur lang – tot laat in de nacht – bezig met zulke bezweringsceremonies, en nog was er geen definitief resultaat.

Al die details geef ik maar om duidelijk te maken wat er gebeurt in weliswaar extreme, maar veelzeggende gevallen.

WAT DEKT DE TERM ‘BEVRIJDING’ IN FEITE?

Zij die het ‘dienstwerk van de bevrijding’ in praktijk brengen, zeggen bijna altijd dat zij geen exorcismen doen. Zij weten immers dat het bij exorcismen, in de sterke betekenis van het woord, gaat om gevallen van vermoedelijke bezetenheid door de duivel en dat dit soort duiveluitdrijving aan de bisschoppen is voorbehouden. Daarom trachten ze de schijn te vermijden dat zij zich op verboden terrein wagen en zij kiezen dan ook een meer neutrale term. Zij hebben het meestal over ‘bevrijding’, ‘onthaalgebed’, ‘speciaalgebed’, over ‘medelijden’.

Waarom al die omzichtigheid in de woordkeuze?

Rechtgelovigheid noch de liefde zijn in het geding, maar diverse factoren leiden tot dit soort ‘verzachtende’ en minimaliserende terminologie. Men kiest voor een meer neutraal en op alles toepasselijk woordgebruik:

- om de mensen die men wil helpen niet af te schrikken;
- om te vermijden dat men te zeer de aandacht op zich vestigt van de verantwoordelijke instanties van de Kerk. Deze laatsten zouden die toenemende praktijk bezorgd gadeslaan en er ontoelaatbare exorcismen in zien;

- of ook louter om te vermijden dat vanuit ongezonde nieuwsgierigheid er mensen op afkomen of dat er in het publiek een onbezonnen rage ontstaat. Daarom ook houdt men de zaak stil en is publiciteit afwezig.

Wat ook de motieven mogen zijn die leiden tot discretie, of zelfs tot geheimhouding, het staat als een paal boven water dat er zeer veel 'bevrijdingsbijeenkomsten' plaats vinden. Dikwijls gebeurt dit ter gelegenheid van een congres of tijdens een gebedsavond. Soms is het – zoals we het eerder al aanhaalden – een verplichte of minstens sterk aanbevolen voorbereidingsfase voor wie het doopsel in de heilige Geest wil bekomen of deel wil uitmaken van een charismatische leefgemeenschap.

Deze halfduistere manier van werken houdt veel risico's in: er kan daardoor in de Kerk een pastoraal ontstaan die heel gemakkelijk zou kunnen ontsporen in esoterische dweperij. En dit zou werkelijk in totale tegenstelling staan tot het wezen van de Kerk. De Kerk kent namelijk geen twee vormen van onderricht of van gedraging, een voor de ingewijden en een ander voor het gewone volk.

DE GRENS IS SLECHT GETROKKEN

Wanneer ongemandateerde personen de 'bevrijding van de duivel' op de wijze van een rechtstreeks exorcisme in praktijk brengen, dan stelt dit problemen in verband met de afgrenzing ervan. Op het eerste gezicht lijkt de scheidslijn duidelijk: het exorcisme is exclusief voorbehouden aan de bisschop of zijn afgevaardigde wanneer het een geval betreft van vermoedelijke bezetenheid door de duivel. De gevallen

waar het niet om eigenlijke bezetenheid te doen is, vormen een soort braakliggend gebied waarvoor geen richtlijnen gelden en dat dus voor iedereen toegankelijk is.

De gevallen van echte bezetenheid – en dus gereserveerd – zijn erg zeldzaam. Maar al hetgeen zich buiten het domein van die echte bezetenheid afspeelt, blijft als een gebied waarvan de grenzen vaag zijn en waar verwarring en dubbelzinnigheid heersen. Zelfs het ingewikkeld woordgebruik helpt een handje mee om de zaken nog moeilijker te maken: een algemeen aanvaarde terminologie terzake bestaat niet, en onder dezelfde benamingen worden soms totaal andere inhouds ondergebracht. En dan houd ik er nog niet eens rekening mee dat dit ganse domein zich slecht leent tot verwoording.

Wie bepaalt wanneer een bezetenheid door de duivel totaal is of slechts partieel? Wat moet men daaronder verstaan? Gaat het om een invloed die intern of extern werkt? En hoe moet je de termen verstaan die men in deze context dikwijls hoort: bezetenheid, obsessie, bekoring, enz.?

Dat alles zou opheldering moeten krijgen om te beletten dat men zich binnen het ‘Mysterie van het Kwaad’ op een avontuurlijke en marginale manier zou opstellen ten opzichte van de Kerk en in mindere of meerdere mate buiten haar weten om. In het derde hoofdstuk zullen we enkele praktische suggesties in deze delicate materie formuleren.

GEBED

Vragen we aan de Vader, samen met heel de Kerk, de ware vrijheid van de kinderen van God:

God, om de mensen vrij te maken van het Kwaad hebt Gij uw eengeboren Zoon gezonden. Openbaar U in liefde en genade aan alle mensen die U zoeken. Breng ons tot de ware vrijheid, het loon van allen die op U hopen.

Openingsgebed van de maandag van de 1ste week van de advent

5. Enkele theologische opmerkingen

Hoewel de katholieke kerk het bestaan en de werking van de Machten van het Kwaad met klem bevestigt, is zij evenwel heel erg terughoudend als het om systematische leer over de duivel gaat. Als er ooit een domein bestaat waar de raadgeving om een grote soberheid in acht te nemen, in praktijk gebracht moet worden, dan is zeker hier het geval. Over de duivel kan men slechts indirect spreken. Zich vermommen en onkenbaar maken, daarin schuilt juist zijn grote kracht. Van nature is hij een bedrieger. Hij is de vader van de leugen. Per definitie en vanuit zijn innerlijk wezen zelf is hij duister. Niemand heeft het Kwaad met het blote oog aanschouwd. Hij is een geestelijk wezen, ongrijpbaar en als zodanig alleen gekend vanuit de Openbaring. Zijn werking is altijd erg moeilijk te ontdekken, wat ook moge beweerd worden door sommigen die zich met een onrustwekkende overmoed in dit mijnenveld wagen.

Niemand heeft ooit de wind van aangezicht tot aangezicht gezien: men 'herkent' zijn aanwezigheid aan

het ritselen van de bladeren of aan het stof dat opwaait; het Kwaad openbaart ons zijn ware identiteit niet, noch zijn strategie of gedrag. Bovendien moet men zich steeds hoeden voor elke overdrijving die vanzelf een obsessionele psychose kan uitlokken. Zoiets is de tegenpool en de negatie van ons christelijk geloof. Dit geloof verkondigt immers de Goede Boodschap van het heil dat ons als een genade geschonken wordt in de overwinning van Christus.

In laatste instantie is dit domein trouwens voorbehouden aan het leergezag van de Kerk, die als enige van de Heer het charisma van de onderscheiding heeft ontvangen. Dit gezag miskennen door de eigen persoonlijke ervaring naar voren te schuiven, zou onverenigbaar zijn met het katholiek geloof. Dit is een belangrijk punt.

Wanneer men wat voorbehoud maakt ten opzichte van de manier waarop de duiveluitdrijving in de praktijk wordt uitgevoerd, dan krijgt men van hen die zich daarmee bezighouden geregeld weerstand. Zij beroepen zich op hun ervaring: zij hebben, zo zeggen zij, uitdrijvingen ‘vastgesteld’ en zij kunnen niet twijfelen aan de onloochenbare geestelijke vruchten die eruit zijn voortgekomen.

ERVARING: LAATSTE CRITERIUM VAN WAARHEID?

Het ervaringsargument moet van nabij onderzocht worden. Waarover kan de ervaring geldig getuigen? Wat zijn de grenzen van de ervaring?

Wanneer men een genezing toeschrijft aan een exorcisme, dan moet men toch twee argumenten goed uit elkaar houden: de genezing en de uitdrijving van de

duivel(s). Beide aspecten overlappen elkaar niet noodzakelijk of soms zelfs in het geheel niet.

De allereerste vraag die we moeten stellen is dus deze: wat moeten we denken over zulke genezingen, die soms zelfs spectaculair kunnen zijn? Moeten we ze ontkennen?

Voor zover een oordeel mogelijk is in zo'n delicate materie zie ik geen geldige redenen om aan bepaalde gevallen te twijfelen. Jezus heeft gezegd dat "waar twee of meer in zijn naam verenigd zijn, Hij in hun midden zal zijn". Het is zeker in zijn Naam – Hij wordt trouwens expliciet aangeroepen – dat deze of gene groep samengekomen is om het dienstwerk van dit 'broederlijk medeleven'. En God heeft de zijnen beloofd dat mensen in zijn Naam genezen zouden worden.

Maar mag ik verder gaan dan dit? Mag ik op grond van een genezing besluiten dat deze heel zeker te danken is aan de uitdrijving van een of meer duivels tot wie men heeft gesproken? Dat is de kern van de vraag: als er een genezing is, dan komt die stellig van Godswege, maar is er wel degelijk een 'genezing door duiveluitdrijving' geweest?

Wat constateert de ervaring?

Men ziet eerst de toestand waarin het slachtoffer van deze aandriften en van deze abnormaliteiten zich aanvankelijk bevindt en men ziet hoe het daaronder lijdt. Daarna maakt men een bepaald ritueel mee, en dan treft men een eindtoestand aan: de vreugde van het slachtoffer die een gevoel van vrede en herwonnen vrijheid ervaart.

Maar – en hier komen we terug bij de kern van de vraag – met welk recht kan men besluiten dat de overgang van de begintoestand A naar de eindtoestand B het gevolg is van de uitdrijving van een of meerdere kwelgeesten die deze persoon in hun greep zouden gehouden hebben? Dergelijke conclusie is veel ruimer dan wat vooraf werd gesteld. De wetten van het logisch denken laten niet toe uit het vaststelbare, het samen voorkomen van gebed en genezing af te leiden dat het hier om een oorzaak-gevolg-relatie gaat. Deze ‘cum hoc, ergo propter hoc’ redenering is het typevoorbeeld van een onjuiste gevolgtrekking.

Ook wanneer men aandringt en wijst op de innerlijke vrede en vreugde die resulteerden uit zulke duivelbezweving, dan nog voel ik me verplicht om op te merken dat ook hier voorzichtigheid geboden is. Mogen we die weldadige effecten zomaar zonder meer toeschrijven aan de uitdrijving van de duivel(s)?

Alleen reeds op natuurlijk vlak is het zo dat een persoon die zich beklemd voelt, van zijn angsten bevrijd kan worden door een intens en diepgaand gebedsmoment samen met een groep die voor hem openstaat. Zo’n samen delen in het gebed is vruchtbaar en weldadig op zich. Met sympathie aanhoord worden is al een stap op weg naar de genezing. Buiten alle genadewerking om gaat er reeds een positieve kracht uit van het samen bespreken en samen delen, als het maar in de juiste voorwaarden plaats vindt.

Gelijkaardige vruchten van herwonnen innerlijke vrede treft men aan in allerlei bezinningsgroepen; zulke groepen kunnen heel verschillende namen hebben,

maar zij dragen alle bij tot de bevrijding van de deelnemers zonder dat er sprake is van duiveluitdrijvingen.

We willen dus geenszins loochenen dat de hervonden vrede en vreugde inderdaad vruchten zijn van het hoger beschreven ritueel, maar er is nog een hele afstand af te leggen voor men daaruit besluiten mag dat er inderdaad duivels werden uitgedreven. Besluiten dat de duivel zijn greep gelost heeft, omdat men pragmatisch vaststelt dat 'it works', 'het werkt', zou meer dan naïef zijn, al hebben we zo iets meer dan eens gehoord.

De spreuk "aan de vruchten kent men de boom" gaat op in de mate dat men alle vruchten van de boom onderzoekt en voor zover men de band kan leggen tussen het fruit en de boom. Toegepast op ons probleem betekent dit dat men erin zou moeten slagen alle andere invloeden uit te sluiten die ook kunnen meewerken om het gelukkige resultaat te bereiken. We denken hierbij dan aan het gebed, het broederlijk medelijden en medeleven, de oprechte liefde van de 'exorcisten'.

Met deze kanttekeningen wil ik niets anders dan de lezers uitnodigen om geen voorbarige conclusies te trekken die de strikte logica overschrijden.

DE KERK IS DE ENIGE GEZAGVOLLE TOLK

Gezien ik overwegend schrijf voor een katholiek publiek, moet ik nog dieper graven en de 'onderscheiding' die nodig is vastmaken aan de rol die de onderwijzende Kerk uitoefent op grond van haar eigenlijke leerambt: zij moet immers al wat betrekking heeft op het domein van de Openbaring interpreteren.

Wij bevinden ons hier op het vlak van het geloof, en ik moet mijn eigen geloof afstemmen op het geloof

in de Kerk. In iedere eucharistieviering bidden we *“Heer, sla geen acht op mijn zonde, maar gedenk het geloof van uw Kerk.”*

Een christen of een groep christenen mag zich nooit volkomen apart opstellen, los van de gehele kerk-gemeenschap en zonder binding met de bisschop die haar voorgaat. We moeten het geloof van de Kerk bevragen, zoals die leeft in en zich uitdrukt door het levende leergezag. En wij moeten ons als kinderen toevertrouwen aan de moederlijke wijsheid van de Kerk. Zij is het die ons moet leiden op een terrein dat veel ruimer is dan we met onze rede alleen kunnen vermoeden.

Al wat zich afspeelt in de wereld der duisternis, met name het bestaan en de werking van de kwade geesten, ontsnapt al evenzeer aan onze natuurlijke kennis als het bestaan en de positieve invloed van de engelen en behoort tot Gods Openbaring. En de Openbaring is door een positieve wilsgedaan van de Heer toevertrouwd aan zijn apostelen en hun opvolgers. In laatste instantie zijn zij het, die bekleed met de heilige Geest, het Woord Gods in het licht van de levende kerktraditie uitleggen en er borg voor staan.

Hier zouden we alles in herinnering willen roepen wat in een vorig hoofdstuk reeds werd gezegd over de Kerk die het Woord Gods vertolkt en uitlegt. Dit alles is heel klassiek en behoort tot de leerinhoud die binnen de katholieke kerk eensgezind wordt aanvaard. Laten we vanuit het geloof in de heilige Geest die werkzaam is in de Kerk, aanvaarden dat we niet bevoegd zijn om zelf een oordeel te vellen over de duiveluitdrijving en

laten we erkennen dat de ervaring zelf nog duiding en verheldering behoeft in het licht van het geloof.

GEBED

Vragen we de Heer een radicale christelijke omvorming:

Heer, laat de gaven die wij ontvangen hebben, de wonden van het Kwaad in ons genezen. Weer de drang tot zonde uit ons hart en blijf ons nabij met uw bescherming.

Slotgebed van de woensdag van de 5^e week van de veertigdagentijd

6. Het uitdrijven van duivels: opmerkingen uit de psychologie

Laten we de analyse van deze bijeenkomsten voortzetten, nu niet meer vanuit theologische hoek, maar vanuit de aanbreng van de psychologie. Ook op dit gebied zal men uiterst voorzichtig moeten blijven, want hier staat de diepe innerlijkheid van de mens die 'bevrijding' vraagt op het spel.

We stippen twee bijzonder gevoelige punten aan: het eerste punt gaat aan het tweede vooraf en handelt over de moeilijkheid om een diagnose te formuleren; het tweede punt betreft de psychologische gevaren waaraan zowel de duiveluitdrijver als degene bij wie de duivel wordt uitgedreven blootgesteld zijn.

MOEILIJKE DIAGNOSE

Het eerste probleem is het stellen van een juiste diagnose. Hoe kan men immers met zekerheid te weten

komen dat er een duivelse invloed aan het werk is? Niemand kan daarover rechtstreeks uitsluitend geven: duivels zijn geestelijke wezens en kunnen daarom niet in de categorieën van de empirische waarneming ondergebracht worden. Dat zeiden we reeds eerder.

Het gaat dus om vermoedens. Het is hier niet de plaats om de diverse uitwendige tekens te beschrijven die in de loop der eeuwen en in de verschillende culturele settings, als manifestaties van de aanwezigheid van duivels werden uitgelegd. In geen geval mag men de wetenschappelijke verworvenheden veronachtzamen, anders vervalt men in naïviteit en lichtgelovigheid.

In bepaalde milieus, die tot overdreven 'uitdrijvingszucht' geneigd zijn, stelde ik meer dan eens een verbazende onwetendheid vast op dit gebied.

Het is van belang dat wij ook op dit punt geloofwaardig blijven, anders zou dit wel eens een verwerping in globo van de Vernieuwing kunnen veroorzaken.

Eertijds schreef pater de Tonquedec s.j. - een belangrijk theoloog en ook jarenlang de officiële exorcist van het bisdom Parijs - een boek met als titel: *Les maladies nerveuses ou mentales et les manifestations diaboliques*. Dit boek blijft actueel voor wat ons onderwerp betreft en het kan dienstig zijn om eenieder die ertoe geneigd zou zijn in een of andere vreemde gedraging zomaar onmiddellijk 'de hand van de duivel' te zien, ertoe aan te sporen om zijn diagnose voorzichtig te betwijfelen.

Het signaleert o.m. een aantal kenmerken die zowel eigen zijn aan de neurose - met name aan psychasthenie, hysterie en bepaalde vormen van epilep-

sie – als aan echte bezetenheid. De onder andere partiële ontdebbling van de persoon, die leidt tot misplaatste uitingen die niet stroken met de aard van de betrokken persoon; bepaalde gedragingen, hoe pervers ook; wilde en grove manieren; het zijn ziekte-toestanden en ze hebben als zodanig geen enkele duivelse betekenis.

De hystericus die zich als suppoost van Satan opwerpt, zal gekenmerkt worden door afschuw van godsdienstige voorwerpen, lust tot het kwaaddoen, platte taal, losbandige houdingen, gewelddadige onrust, enz.¹⁵

De pathologie van de geest kent een heel gamma van waanzinnige toestanden, waaronder bijvoorbeeld de zoöpathie, dit wil zeggen de inbeelding dat er zich een dier in de ingewanden bevindt.

De heel speciale aard van deze ziekten zou mensen ertoe kunnen brengen te geloven dat deze afwijkingen van duivelse oorsprong zijn en dat hier dus een exorcisme van nut kan zijn.

Wanneer mensen met een geval van kanker of leukemie geconfronteerd worden, zal niemand een exorcisme voorstellen: de symptomen van deze ziekten spreken immers niet tot de verbeelding. Een reden te meer om er voor op te passen dat men de vreemde symptomen van zenuwziekten zomaar direct als duivelse invloeden zou opvatten.

Wie de wetenschappelijke gegevens verwaarloost, miskent de nauwe relatie tussen de genade en de natuur. De heilige Thomas heeft dikwijls onderstreept dat de genade de natuur niet vernietigt maar ze integendeel

---

¹⁵ DE TONQUEDEC., 1.c., zie pp. 23, 47, 82.

verheft en vervolmaakt. In tegenstelling tot de opvatting die leeft in gereformeerde kring, beschouwt de katholieke kerk de natuur niet als intrinsiek slecht of aangetast.

Voor wat ons onderwerp aangaat, mag het bovennatuurlijk charisma van de onderscheiding, dat een geschenk is van Godswege, de inbreng van het menselijk kritisch verstand niet verwaarlozen. Want gezond verstand is zoals de ganse schepping een geschenk van God en Gods gaven zijn complementair.

*

* *

Men mag zich dus niet op een van God gekregen charisma van onderscheiding beroepen om zo vrij te zijn geen rekening te houden met de menselijke gegevens. En evenmin mag men zich rechtstreeks op de heilige Geest beroepen zonder kennis te nemen van het oordeel van de Kerk. Meestal zal men het oordeel van een groep mensen inroepen en niet voortbouwen op het doorzicht van een enkel individu afzonderlijk. Maar ook dit volstaat niet. Wij kunnen er begrip voor opbrengen dat niet-katholieke christenen het collectief inzicht als eindcriterium nemen. Maar ons geloof strekt verder en laat ons toe het mysterie van de Kerk te erkennen zoals de Meester haar heeft ingesteld.

Christus heeft een apostolische Kerk gewild en door de eeuwen heen heeft hij zich in de opvolging van de bisschoppen voortgezet. Het eindoordeel komt de bisschoppen toe en aan de verantwoordelijken die met hen verbonden en in dat geval ook gemandateerd zijn

door hen. We moeten de gelovigen in alle vertrouwen elke nuttige informatie bezorgen.

Het woord 'onderscheiding' ('discernement') is één van die gevaarlijke termen die door de theologie opgehelderd moeten worden, anders loopt men het gevaar in grote dubbelzinnigheid te belanden.

PSYCHOLOGISCHE MOEILIKHEDEN VOOR
WIE 'BEVRIJD' WORDT

Zelfs in de hypothese dat de 'bevrijding' op een verstandige en oordeelkundige wijze door een groep in praktijk wordt gebracht, dan nog mag men de psychologische gevolgen in de mens die 'bevrijd' wordt niet uit het oog verliezen. Gewoonlijk is of werd deze persoon ervan overtuigd dat zijn kwellingen aan de invloed van het Kwaad te wijten zijn.

Daarom bestaat het gevaar dat deze persoon met verschillende types complexen af te rekenen heeft. Allereerst is er kans dat het zelfbeeld van deze mens getraumatiseerd is: hij ziet zichzelf als iemand die in geduchte bindingen vastgekleusterd is en die het slachtoffer is van een aantal schadelijke invloeden die, geheel of gedeeltelijk, aan zijn verantwoordelijkheid ontsnappen.

Echt gevaarlijk wordt het als men zich aldus min of meer onverantwoordelijk acht. Van dat ogenblik af kan de persoonlijke medewerking in het genezingsgebeuren sterk verminderd zijn. Het is steeds een erge zaak als men iemand met een minderwaardigheidscomplex opzadelt en hem ertoe brengt een lage dunk te hebben van zijn eigen kracht en vermogen.

Men zou ook eens van nabij de motieven moeten onderzoeken die een ‘patiënt’ ertoe drijven om ‘bevrijding’ te vragen. Mensen kunnen soms moeilijk aan de verleiding weerstaan om een snelle uitweg te zoeken voor hun problemen door een middel aan te wenden dat buiten hen ligt, in plaats van over te gaan tot een langzaam, moeizaam innerlijk proces van ascese.

Ook moeten we rekening houden met het feit dat een fenomeen van collectieve besmetting kan optreden. Uit vele landen heb ik getuigenissen gekregen die aantonen hoe er een plotselinge opstoot komt van dit soort aanvragen en hoe een succesrijk exorcist hele massa’s aantrekt.

GEVAREN VOOR DE EXORCISTEN ZELF

Het grootste gevaar schuilt naar mijn mening in de macht die de exorcisten verwerven over de mens die om ‘bevrijding’ vraagt.

Deze mens vraagt men – soms zelfs tijdens meerdere seances – om zijn meest geheime innerlijke problemen uit te spreken. Men stelt hem vragen die zijn verleden, problemen, wroeging, angst, vrees, haat aan het licht brengen. Men probeert de duivel(s) te identificeren die al die kwellingen zouden veroorzaken, en om hen uit te drijven roept men ze één voor één bij hun naam.

Normaal voelt de mens die zich tot dit gebeuren leent een levendige erkentelijkheid voor zijn ‘bevrijders’; hij is dan ook bereid om quasi blindelings hun raadgevingen en suggesties voor de toekomst op te volgen. Het gevaar iemand anders zijn geweten – ongetwijfeld on-

vrijwillig – te gaan manipuleren is verre van denkbeeldig.

De Kerk heeft er steeds over gewaakt dat het persoonlijk geheim en de gewetensvrijheid verzekerd werden in de door haar erkende regels van de religieuze gemeenschappen. Deze eeuwenoude wijsheid herinnert er ons aan dat bepaalde grenzen niet mogen overschreden worden en dat de persoonlijke verantwoordelijkheid een onvervreembare waarde moet blijven.

GEBED

Op het vlak van het onzichtbare, hebben wij maar één zekerheid, die van de aanwezigheid van de Heer midden in onze innerlijke strijd. Met de Kerk bidden wij:

Gij zijt almachtig God, uw licht breekt door het duister. Verdrijf de schaduw uit ons leven en maak ons inzicht helder. Laat ons genade vinden in uw ogen, zodat het geboortefeest van uw Zoon overal weerklank vindt en de blijde boodschap verkondigt van uw menslievendheid.

Openingsgebed van de 5° dag van het kerstoctaaf

De Vernieuwing in het hart van de Kerk

1. Op weg naar een grotere overeenstemming

Het ogenblik is aangebroken om het tweede deel van onze uiteenzetting in het eerste gedeelte te integreren, dit wil zeggen een diepe eenheid tot stand te laten komen tussen de Vernieuwing en het mysterie van de Kerk en aan te tonen over welke scharnierpunten deze eenheid noodzakelijk verloopt. We moeten elk dualisme vermijden waarbij de Kerk wordt opgesplitst in een ‘charismatische Kerk’ en een ‘institutionele’ Kerk. Tijdens de vastenpredicatie in de Notre-Dame van Parijs zei kardinaal Etchegaray nog onlangs: *“De Kerk is een mysterie, je kunt er niet even rondom wandelen, je moet er binnentreden en er blindelings in onderduiken...”*

TWEE DIMENSIES: EEN ZELFDE KERK

Men mag hiërarchie en charisma niet tegen elkaar uitspelen: zoals men ook niet het werk van de mensgeworden Zoon mag stellen tegenover het werk van de heilige Geest die een voortzetting en actualisatie ervan is. De Kerk is een realiteit die één geheel is: haar

zichtbare, institutionele en sacramentele dimensie vormt een hechte eenheid met haar onzichtbare dimensie, waar de gevarieerde geestesgaven zich situeren.

Karl Rahner s.j. verwoordde treffend de traditie toen hij schreef: *“Het charismatische behoort tot het wezen van de Kerk op een even noodzakelijke en permanente wijze als het hiërarchisch ambt en de sacramenten.”*

De charismatische werkelijkheid vormt een eenheid met de Kerk en behoort tot haar structuur zelf. Zij is niet een soort later bijvoegsel, alsof de institutionele Kerk achteraf nood zou hebben aan een ‘supplément d’âme’, een dynamisch impuls.

We moeten de heilige Geest reeds ontdekken in de kern van de gewijde ambten in de Kerk.

Toen ik diaken gewijd werd, zei de bisschop mij: *“Ontvang de heilige Geest; Moge Hij uw kracht zijn en u bijstaan om aan de duivel en zijn bekeringen te verzaken.”* Een formule die ons vandaag vreemd in de oren klinkt. En toch...

Toen ik priester werd, zei de bisschop mij: *“Ontvang de heilige Geest; de zonden die gij vergeeft zullen vergeven worden.”*

Op de dag van mijn bisschopswijding zei de bisschop uiteindelijk zonder verdere toevoegingen: *“Ontvang de heilige Geest.”*

Wij diakens, priesters, bisschoppen zijn dus wel degelijk de erfgenamen van een zelfde belofte van Jezus; samen – maar elkaar vanuit onze eigenheid aanvullend – zijn wij de gezalfden van de heilige Geest.

Het verschil met alle andere gelovigen die geestesgaven ontvangen en deze uitoefenen in de spontaneïteit van de heilige Geest, berust op het feit dat deze vrije charismatische gaven niet van blijvende aard zijn. De ambtelijke charismatische gaven die de Kerk opbouwen en structureren, bestaan opdat de gehele Kerk tot ontplooiing zou kunnen komen in de Geest.

Ongetwijfeld kan het op menselijk vlak tot spanningen komen tussen deze beide uitzichten van een en dezelfde Kerk. Zij worden door mensen belichaamd en wij allen dragen onze schatten in broze kruiken. Maar het zou voor het vernieuwingsgebeuren in de Kerk een grote stap vooruit zijn als wij allen goed bewust zouden zijn van onze noodzakelijke en levensbelangrijke complementariteit.

Van dat ogenblik af zou het ondenkbaar zijn dat een pastoraal dienstwerk van 'bevrijding' en een leer over de duivel in de marge van een hiërarchische Kerk ontstaat en zich parallel gaat ontwikkelen.

Geen enkele gelovige zal dit principe aanvechten. Waar het echter op aankomt, is dit in werkelijkheid om te zetten. Dat vereist openheid en vertrouwen vanwege de verantwoordelijken van de Vernieuwing, en een goed onthaal en luisterbereidheid vanwege de kerkelijke instanties die de taak hebben over deze integratie te waken.

OPROEP TOT DE KERKELIJKE GEZAGDRAGERS

Tot mijn broeders in het bisschopsambt zou ik nederig maar met stoutmoedigheid het volgende willen zeggen: *“Laten we niet aan de genade van de Vernieu-*

wing voorbijgaan zonder in te zien welke betekenis en rijkdom die zowel voor onszelf als voor onze zending kan inhouden.”

Mogen de menselijke zwakheden ons toch niet beletten te zien hoe omvangrijk en diep de genade is die zich aan onze vrijheid aanbiedt. De actuele dynamische werkzaamheid van de Geest raakt vele domeinen van onze pastorale. Laten we haar niet van buitenaf beoordelen: de werking van de Geest kan men alleen maar van binnenuit begrijpen – en ik durf zelfs te stellen – vanuit een persoonlijke ervaring, met name door zelf open en ontvankelijk te zijn voor een nieuwe uitstorting van de Geest.

In het twaalfde hoofdstuk van *Een nieuw Pinkstereven?* heb ik getracht mijn eigen getuigenis onder woorden te brengen. In de titel van dit boek heb ik een vraagteken geplaatst: het kan slechts bevestigd worden als we ons ontvankelijk opstellen en actief meewerken.

Onze openheid voor de Geest zal de pastorale maatregelen die nodig zijn voor het welzijn van de Kerk en haar verlossingswerk in de huidige wereld, nog meer doeltreffend maken.

De heilige Geest werkt op vele manieren; niemand mag beweren dat men een monopolie heeft over zijn werking. Maar met Paulus VI moeten we erkennen dat de Vernieuwing ‘een kans is voor de Kerk’, en het eens zijn met Johannes Paulus II, die vandaag de voorbije jaren overschouwt en zegt dat het “*een kans is die onder onze ogen werkelijkheid wordt*”.

OPROEP TOT DE VERANTWOORDELIJEN
VAN DE VERNIEUWING

In alle oprechtheid en in volle vriendschap wil ik de verantwoordelijken van de Vernieuwing dit zeggen: “Wees niet bang u te laten leiden door uw bisschoppen; deel uw ervaringen, in het besef dat deze niet het op- perste criterium zijn en dat ze moeten geduid worden in het licht van het geloof en van de traditie van de Kerk. Draag er zorg voor de taal van de Kerk te spreken – ons aller moedertaal – en in eenklank met haar te blijven. De beroemde spreuk ‘sentire cum Ecclesia’ – meevoe- len met de Kerk – is van groot belang. Aan uw accent mag en moet u herkend worden maar u moet geen taal spreken vol met vreemde uitdrukkingen.

Wees op uw hoede voor elke vorm van margina- lisatie, voor elk soort esoterisme, voor elke gnose, ook al geloven ongemandateerde herders dat deze ingang moeten vinden ‘uit naam van hun ervaring’. Herlees wat we hier hebben uiteengezet over onze noodzakelij- ke en onvermijdelijke onwetendheid in verband met al wat te maken heeft met het Rijk der duisternis. Neem u in acht voor al te besliste uitspraken. De dialoog zal des te vruchtbaarder zijn als de bisschop uw beschikbaar- heid en luisterbereidheid zal voelen.

Uw ervaring met gebedsgenezing en speciaal met het gebed om een innerlijke genezing zal heel waarde- vol zijn om een charisma, dat de eerste Kerk zo dierbaar was en dat deel uitmaakt van ons christelijk erfgoed, opnieuw in de actualiteit te brengen.

Tot groter welzijn van de Kerk hebt u iets te ge- ven en te ontvangen.”

ACTUELE PASTORALE NODEN

We staan voor een groot pastoraal probleem, niet alleen omwille van de leiding die de Vernieuwing behoeft, maar ook omdat onze tijdgenoten een plotselinge voorliefde aan de dag leggen voor al wat min of meer deze sector raakt: satanisme, occultisme, helderziendheid, magie, spiritisme, parapsychologie,...

We moeten een weg uitstippelen die het midden houdt tussen het overdreven demonisme en het rationalisme dat alle problemen met minachting en zelfgenoegzaamheid van zich afschuift.

Hier volgen nog enkele punten die mijns inziens ons aller aandacht verdienen.

*Een integrale voorstelling van
de kerkelijke leer*

De onderwijzende Kerk is het aan zichzelf verplicht klaar en duidelijk, naar het voorbeeld van Paulus VI, de christenen van nu eraan te herinneren dat het bestaan van de duivel en zijn slinkse en veelvormige invloed geen mythe is en dat we niet het recht hebben om het evangelie in te korten en het aan de huidige voorkeuren aan te passen.

Dit vereist ook, dat de christenen ingelicht worden over de geestelijke strijd die wij in onszelf en rondom ons tegen de Machten van het Kwaad moeten voeren. Om slag te leveren met de vijand moeten we op zijn minst weten aan welke bolwerken en slagvelden hij de voorkeur geeft. Pius X stelde ooit dat de Macht van het Kwaad berust op de zwakheid van goede mensen.

Het is ook nodig dat ons onderricht niet blijft zwijgen over al wat met de concrete werking van de heilige Geest en in het bijzonder met de charismatische gaven te maken heeft. Het tweede Vaticaans Concilie heeft terecht en op profetische wijze in herinnering gebracht dat deze geestesgaven niet slechts in de aanvangsfase van de Kerk een rol te spelen hadden, maar dat zij, vandaag zowel als in het verleden, integraal deel uitmaken van ons christelijk erfgoed. Binnen het geheel van de charismatische gaven heeft datgene wat aan de oorsprong ligt van het dienstwerk van de genezing – vooral van de innerlijke genezing – behoefte aan een delicate en onmisbare doctrine en een pastorale onderscheiding. Heel natuurlijk zal ‘het dienstwerk van de bevrijding’ er dan de nodige opheldering krijgen.

*Een herziening van de criteria in
het Romeins rituale*

Onze tweede taak, die wel iets beperkter is maar minstens even dringend, verplicht ons ertoe om het hele veld van de bevrijdingspraktijken die voor onze neus opduiken, niet braak te laten liggen. Voor het welzijn van de Kerk zowel als voor de geloofwaardigheid van de Vernieuwing is het onontbeerlijk dat er wegen zouden gebaad worden en dat een goede signalisatie voor de veiligheid zorgt. Niet de weggebruikers stellen de wegcode op, leveren rijbewijzen af of schrijven veiligheidsgordels voor, maar de overheid. En op ons onderwerp toegepast zijn het de bisschoppen, de kerkverantwoordelijken die deze dienst moeten verzorgen.

Vanuit dit oogpunt is het zeker nodig de criteria te herzien die in het *Rituale Romanum* – waarvan de oorsprong teruggaat tot 1614 – gehanteerd worden. Minstens moet men die richtlijnen, die aangegeven worden om echte bezetenheid door de duivel te herkennen, kritisch onderzoeken. Deze criteria volstaan nu niet meer, ze moeten genuanceerd worden en getoetst aan ‘natuurlijke’ parapsychologische verschijnselen – telepathie bijvoorbeeld – die niets met de duivel te maken hebben en toch voor verbazingwekkende fenomenen kunnen zorgen.¹⁶

Niemand mag ontkennen wat de wetenschap ons bijgebracht heeft over de psychologie, de parapsychologie en de buitenzintuiglijke waarnemingen. Gisteren nog werden onvermoede aspecten van het menselijk gedrag aan het licht gebracht bij de verkenning van het domein van het onbewuste. Er mag van uitgegaan worden dat in de toekomst nieuwe wetenschappelijke resultaten onze kennis van de mens zullen bevorderen en meer inzicht zullen verschaffen in het menselijk gedrag.

De scheidingslijn tussen het domein van het natuurlijke en dat van het buitennatuurlijke wijkt steeds verder achteruit. Dit betekent geenszins dat die grens ooit totaal afgeschaft zal worden, maar wel dat zij anders en elders gesitueerd zal zijn.

Ten overstaan van deze vreemde verschijnselen zijn er drie houdingen mogelijk:

---

¹⁶ In F. MAQUART en P. DE TONQUEDEC, *L'exorciste devant les manifestations diaboliques*, in *Satan*, pp. 328-350 wordt de discussie hierover weergegeven.

Allereerst kan men alles herleiden tot verklaarbare fenomenen, zij het van psychologische, parapsychologische of sociaal-culturele aard. Andere pogingen tot uitleg worden uitgesloten. Dit is de klassieke positie die door de actuele wetenschappers en spijtig genoeg ook door tal van christenen wordt ingenomen.

De *tweede mogelijkheid* is deze: men beschouwt al die verschijnselen als evidente manifestaties van de werking van de duivel. Men steunt hierbij alleen op enkele symptomen die men vanuit een soort onmiddellijke evidentie of vanuit een inwendige openbaring als zodanig kan onderscheiden.

Maar er is ook een *derde houding* mogelijk, die hierin bestaat dat men erkent dat deze 'bezetenen' inderdaad psychologische, parapsychologische of psychopathologische stoornissen vertonen, maar dat men tegelijk ook de hypothese aanhoudt dat, ook daar, slechte invloeden van geestelijke aard een rol kunnen spelen en, afzonderlijk of samen, met de ziekelijke gedragingen kunnen interfereren.

Het is niet omdat een fenomeen uitgelegd kan worden met onze wetenschappelijke categorieën dat men meteen elke andere interpretatie op een ander niveau moet uitsluiten.

De christelijke wetenschapsmens dient te beseffen dat er realiteiten en dimensies zijn die niet experimenteel te verifiëren zijn en dat wetenschappelijke objectiviteit overigens niet toelaat veto's te stellen in de interpretatie van de fenomenen.

Aan christenen, die niet op de hoogte zijn van alle gegevens van de wetenschap noch van het geheel der

wetenschappelijke vooruitgang, moet gezegd worden dat ook het kritisch inzicht een gave Gods is en dat naïviteit niet hetzelfde is als de deugd van het geloof.

Enkel een revisie van het *Rituale Romanum* kan voorkomen dat een overhaast oordeel geveld wordt op basis van criteria die vandaag geen voldoening meer schenken. Deze herziening is des te meer noodzakelijk omdat een aantal mensen die de ‘bevrijdingspraxis’ uitoefenen zich op die criteria beroepen om de gevallen die naar hun mening hun liefdevolle tussenkomst vereisen, onrechtmatig te vermeerderen.

Zo lijkt het wel of zij in de waarheid staan en daarom moet dit argument hun ontnomen worden, ook al omdat zij erdoor gestaafd worden om eenieder die gematigdheid en bedachtzaamheid aanprijst, voor ketter of materialist uit te maken.

*Een nieuwe pastorale benadering van
het exorcisme*

Een derde dringende vereiste is deze: voor het exorcisme – onder welke benaming deze praktijk ook plaats vindt – moet een nieuwe pastoraal ontworpen worden. Zodra de duivel of de duivels rechtstreeks worden aangesproken, aangemaand of bezwerend toegesproken om hen te verdrijven, moet de Kerk doeltreffend richtlijnen uitvaardigen. Het kerkelijk wetboek behoudt de gevallen van bezetenheid voor aan de bisschop, maar al wat er net buiten valt blijft vaag en wazig. Bovendien hebben we reeds eerder gesteld dat er een compleet gebrek aan eenheid is in het woordgebruik.

Om nuttig werk te doen en de ‘puntjes op de i’ te zetten zou men er onder meer goed aan doen de terminologie vast te leggen en een klaar onderscheid te maken tussen het ‘bidden om bevrijding’ en het ‘exorcisme door rechtstreekse aanroeping van de duivel’.

Zoals in elk gebed richt men zich in het *gebed om bevrijding* tot God. Het slot van het Onze Vader “*en bevrijd ons van het Kwaad*” is het bevrijdingsgebed bij uitstek. Iedereen kent het en het maakt deel uit van ons geestelijk erfgoed. Deze bede van het Onze Vader zouden we in zijn volle dimensie en op zijn volle realisme naar waarde moeten schatten.

In tegenstelling hiermee stelt het *exorcisme* wél een ernstig pastoraal probleem. De Kerk heeft wetten uitgevaardigd inzake bezetenheid door de duivel en deze gevallen uitsluitend voorbehouden aan het oordeel van de bisschop. Maar tot hiertoe heeft de Kerk geen duidelijke scheidingslijn getrokken tussen de vormen van exorcisme die net buiten het domein van de echte bezetenheid vallen en het eigenlijke exorcisme.

Ik weet dat in bepaalde landen gewerkt wordt aan deze kwestie door afzonderlijke bisschoppen of door groepen van bisschoppen. Sommigen hebben zelfs om een moratorium gevraagd tot de beleidslijn vastgelegd zou worden. Men begrijpt dat er tegen de gemeenschappelijke achtergrond van de grote oriëntaties ook plaatselijke varianten mogelijk zijn die aangepast zijn aan een verschillende sociologische context. Dat zal zeker het geval zijn waar de problematiek complexer wordt omwille van het animistische volksgeloof of omdat bij bepaalde volkeren aan de geesten van de

overledenen of aan tovenarij een grote rol toegekend wordt.

Men weet dat de nieuwe doopritus een speciale verzakingsformule voorziet voor de catechumenen die uit het heidendom overkomen (Instructie 65 §2).

De christenen zou best een inflatie in deze zaken bespaard blijven. In nabije toekomst moet daarom het kerkelijk beleid op lokaal of universeel niveau duidelijk de grenzen aangeven die de exorcismepraktijk niet mag overschrijden.

Wat aan de bisschop voorbehouden moet worden en wat hij aan priesters of leken kan toevertrouwen

Elke vorm van exorcisme die er op uit is om de identiteit van de duivel(s) te achterhalen, om met hen in dialoog te treden (via rechtstreekse aanspraak, bezwering, aanroeping) en om ze daarna uit te drijven, moet voorbehouden blijven aan de bisschop of zijn afgevaardigde. Dat is van het hoogste belang. Dit soort exorcisme dat aan de basis ligt van de hoger beschreven praktijk, zou aan het oordeel van de bisschop moeten onderworpen worden en nooit zonder zijn toestemming mogen geschieden.

Dit voorbehoud, zelfs ten aanzien van de priesters, ligt helemaal in de lijn van de traditie.

In vroegere tijd was de wijding tot exorcist nog een van de lagere wijdingen. Maar wanneer toekomstige priesters tot 'exorcist' gewijd werden, dan werd er bijgezegd dat zij wel de macht kregen om de duivel uit te drijven, maar dat de uitoefening van die macht gereserveerd bleef.

Hoewel het exorcistenambt als een lagere wijding verdwenen is, wil ik laten opmerken dat een bisschoppenconferentie door niets verhinderd wordt om aan Rome te vragen dit ambt te herstellen. Ik weet niet of zulks wenselijk is, maar het lijkt me alleszins een mogelijkheid die onder ogen kan gezien worden. En als men tot de bevinding zou komen dat dit inderdaad gunstig zou zijn, dan zouden ook gekwalificeerde leken dit ambt kunnen uitoefenen.

Wat er ook van zij, het lijkt me erg belangrijk dat de bisschop, behoorlijk geïnformeerd, de eindverantwoordelijkheid draagt en dit type van pastorale opdracht toevertrouwt aan de priesters en competente leken die hij daartoe kiest.

Hier en daar hebben bisschoppen vanuit hun eindverantwoordelijkheid trouwens reeds dergelijke beslissingen genomen. Toen kardinaal Benelli, de overleden aartsbisschop van Firenze, meer en meer af te rekenen kreeg met een groeiende exorcismezucht en hij op grote misbruiken stootte - die niets te maken hadden met de Vernieuwing -, heeft hij de exorcismevolmacht onttrokken aan al de priesters die deze onder diverse vormen uitoefenden en deze gereserveerd aan slechts twee priesters die hij daarvoor een mandaat gaf.

Ik stel voor dat men aan de bisschop niet enkel de gevallen van bezetenheid van duivels zou voorbehouden zoals dat in het oude kerkelijk recht het geval is, maar dat men hem ook de ganse zone reserveert waar men een specifieke beïnvloeding door de duivel denkt te mogen vermoeden. Door het voorbehoud aldus in omvang te laten toenemen, wil ik geenszins de plaats en

de rol van de leek in de Kerk in het gedrang brengen. Het is normaal dat er een onderscheid gemaakt wordt tussen de macht die in elke christen leeft en de uitoefening van diezelfde macht welke afhankelijk is van de kerkverantwoordelijken.

Het gaat hier dus niet om het theologisch probleem over de rol van de leek, maar om een uitproberen van een voorzichtige oplossing op grond van bestaande situaties. Iedere christen kan en mag dopen, maar de Kerk reserveert de uitoefening van deze macht voor extreme noodsituaties en vraagt dat men het voor de goede gang van zaken achteraf bekend zou maken als een dergelijk geval zich heeft voorgedaan.

Elke christen die ten overstaan van God zijn schuld bekent en zich naar Hem toekeert met een volmaakt berouw, krijgt vergiffenis; maar toch blijft de bemiddeling van een priester nodig, en zal de christen zijn zonden moeten biechten door een beroep te doen op de specifieke zending van de priesters.

Twee gedoopten die huwen, dienen elkaar door hun wederzijdse toestemming het sacrament van het huwelijk toe. Toch legt de Kerk, steeds omwille van pastorale redenen, de regels vast voor de toelaatbaarheid en zelfs voor de geldigheid. Door zijn aanwezigheid verzekert de priester de inschakeling van het christelijk huwelijk in het mysterie van de Kerk.

Deze voorbeelden haal ik hier aan om de toepassing die ik voor het exorcisme suggereer, te illustreren. Elke gedoopte beschikt radicaal over de macht om de duivel uit te drijven: namelijk omdat de Heer het belood heeft en Hij in elke gedoopte aanwezig is. Maar

het is normaal en heilzaam dat de uitoefening van deze macht geregeld wordt door de herders van de Kerk volgens de behoeften en de noden van een aangepaste pastoraal.

Daarin schuilt geen clericalisme, maar enkel eerbied voor een ambt dat de Heer zelf ingesteld heeft toen Hij de rol en de functie van de herders in de Kerk heeft ingesteld.

*Een beroep op de onderscheiding
van de bisschop*

De Vernieuwing beschuldigen dat ze binnendringt in een ‘gereserveerd’ gebied is eigenlijk niet eerlijk. In de Vernieuwing wil men zich in principe niet wagen op het vlak van de plechtige exorcismen. Maar de scheidingslijn zelf is problematisch, dat hebben we al eerder gezegd.

Deze grens moet dringend getrokken worden: alleen het kerkelijk gezag is in staat dit te doen voor de gelovigen. Zij hebben behoefte aan haar oordeel, haar richtlijnen, haar waarborgclausules. De verantwoordelijken van de Vernieuwing moeten ook beseffen dat zij helemaal in de lijn van de kerktraditie blijven, als zij de realiteit van de Machten van het Kwaad onderstrepen.

Maar gemis aan contact of gebrek aan vertrouwen heeft ertoe geleid dat bepaalde bevrijdingspraktijken heel wat plaatsen binnengedrongen zijn zonder de noodzakelijke onderscheiding en garantie van kerkelijke directieven.

De geheimzinnigheid of de uiterste discretie die rond deze praktijken hangt, heeft – alle goede bedoe-

lingen ten spijt – een ongezonde atmosfeer geschapen die niet langer zou moge blijven bestaan.

De vrees dat de bisschop die praktijken zou verbieden zonder voorafgaand onderzoek of zonder inspraak moet men opzij durven zetten. En men moet de bisschop uitnodigen om zelf na te gaan of te laten onderzoeken wat er in die bevrijdingsbijeenkomsten gebeurt.¹⁷

Ik besef dat de dialoog met het gezag op het vlak van de personen en van de concrete situaties soms moeilijk kan zijn, en wel van beide zijden. Het mysterie van de Kerk, gegrondvest op de apostelen en hun opvolgers, moeten we ontvangen in een geest van geloof. Een andere weg is er niet.

Zelf heb ik als welwillend en aandachtig waarnemer zulke bijeenkomsten bijgewoond om er een zicht op te krijgen. Ik was ontroerd door het medelijden dat de ‘exorcisten’ toonden en door hun klaarblijkelijke liefde voor de mens die ze wilden bevrijden. Maar ik voelde mij erg ongemakkelijk als ik zag in welke gevaarlijke vaarwaters men onvermijdelijk terecht kwam. In de vorige hoofdstukken heb ik de belangrijkste klippen aangewezen.

Voor de gelovige is de Kerk de enige die over het gezag beschikt om in laatste instantie de wegen en de tussenkomst van de Geest te onderscheiden en te interpreteren. Wanneer Paulus Jezus op de weg naar Damascus ontmoet in een verblindend visioen, krijgt hij van de Heer geen directe instructie, tenzij deze: “*Sta*

---

¹⁷ De rol van de bisschop wordt ook in het licht gesteld in het document *Instructie over gebeden om genezing*, boek II, deel 3.

op, ga naar de stad en daar zult ge iemand ontmoeten die u zal zeggen wat ge doen moet.” Dat laatste was de opdracht van Ananias.

Ook vandaag is er een Ananias voor elke gelovige, welk ook diens persoonlijke visie moge zijn, of over welke privé openbaring deze ook moge beschikken. Die Ananias is de bisschop van elke particuliere Kerk die innig verbonden is met de bisschop van Rome, de opperste garant van de eenheid. Men heeft van de bisschop gezegd dat hij “diegene is die het charisma heeft om de charismatische gaven te onderscheiden”. Dit veronderstelt inderdaad dat de bisschop degelijk geïnformeerd is en dat hij over alle elementen beschikt die nodig zijn voor het beoordelen. Zijn rol is van levensbelang, anders zou de Vernieuwing degenereren tot een sekte en zou het illuminisme de wet gaan stellen.¹⁸

Laten we tot besluit nog even de aandacht vestigen op een speciaal punt. Het gebeurt dat men zich op het ‘Exorcisme van paus Leo XIII’ beroept om de praktijk van het rechtstreekse exorcisme goed te praten. Dit ‘Exorcisme’ is volgens de tekst die in omloop is, toegestaan voor leken zowel als priesters.

Ik wilde weten wat de officiële opvatting is van de Kerk over dit ‘Exorcisme van Leo XIII’ en vroeg daarom aan de Congregatie van de Geloofsleer welke interpretatie men eraan moet geven. Op 18 november 1981, kort voor zijn overlijden, antwoordde kardinaal

---

¹⁸ Men leze de vulgarisatiebrochure van pater J. CUSTEAU en pater R. MICHEL, *Reconnaître l’Esprit*, Service du Renouveau Charismatique Catholique, Montréal, Ed. Bellarmin, 1974.

Seper dat het exorcisme van Leo XIII in 1925 werd opgenomen in het *Rituale Romanum* en wel met de volgende toelichting: *“Dit exorcisme mag worden uitgesproken door de bisschoppen en door de priesters die daartoe door hun bisschop werden gemandateerd.”*

Hij voegde eraan toe dat de bisschop van Citta della Pieve in 1944 aan het Heilig Officie gevraagd had of iedere gelovige dit exorcisme mocht reciteren dat onder het pontificaat van Leo XIII werd gepubliceerd. Het Heilig Officie had zulks afgewezen *“vanwege het bijgeloof waartoe het gebruik van dit exorcisme aanleiding geeft en omdat de Kerk de gewoonte heeft om het gebruik van het exorcisme voor te behouden aan haar gevolmachtigde bedienaars”*.

Ik weet niet waarom dit type van exorcisme voor alle gelovigen toegankelijk is geworden zoals men in de tekst kan lezen die met imprimatur verspreid wordt. Deze anomalie is een bijkomende aanwijzing dat het gaat om een algemeen pastoraal probleem dat eens grondig onder ogen genomen moet worden.

GEBED

Door ons tot vasten op te roepen wil de Kerk ons wapenen voor de innerlijke strijd:

Heer, laat allen die zich voor Christus inzetten, nu de heilige vastentijd binnengaan. Sterk ons om te weerstaan aan de Machten van het Kwaad. Geef dat wij ons iets kunnen ontzeggen en kracht vinden in vasten en onthouding.

Openingsgebed van Aswoensdag

2. Eindperspectieven

EERSTE PERSPECTIEF: HET PAASMYSTERIE

Pasen staat centraal in ons geloof

Het christelijk geloof is onverbreekbaar verbonden met het mysterie van de verrijzenis op paasdag. Ons christelijk bestaan, nu zowel als later, speelt zich af tegen de achtergrond van deze fundamentele realiteit van ons geloof. Het is werkelijk een kwestie van leven en dood.

De christen is niet iemand die voortdurend worstelt met de obsederende gedachte aan de duivel of de duivels. Hij gelooft in de verrijzenis van de Heer, in de triomf van het leven over de dood, de overwinning van de liefde op de haat, van de waarheid op de leugen, van het licht op de duisternis.

“Wij zijn een paasvolk en ons volkslied is het Halleluia”, sprak Johannes Paulus II tot de zwarte bevolking van Haarlem.

De christen scheidt de verschillende fasen van het verlossingsmysterie niet van elkaar. Goede Vrijdag is als het ware de prijs die moest betaald worden opdat het Pasen zou worden, en Pasen zelf is al openheid, verwijzing naar de pinkstermorgen. De christen leeft vanuit dit mysterie dat wel drie uitzichten heeft, maar die toch onverbreekbaar met elkaar verbonden zijn.

Voor de christen staat de duivel nooit in het centrum van zijn aandacht. De heilige Theresia van Avila zei met haar gezond verstand: *“Ik begrijp die vreesach-*

*tigheid niet die ons zeggen doet: de duivel, de duivel!
Als we kunnen zeggen: God, God!”*

Christus heeft radicaal gewonnen van de ‘tegenstrever’. Sindsdien domineert zijn verrijzenis de horizon als het noorderlicht. Zelfs al is de greep van het kwaad nog niet geheel uitgeroeid en al blijft waakzaamheid geboden, toch weten we dat het Rijk al onder ons is aangebroken.

Ik geloof in een oneindig tedere Vader; in Jezus onze Heiland die ons in Hem reeds tot erfgenamen van de hemel heeft gemaakt; en in de heilige Geest wiens aanwezigheid voor ons “een vreugde en een vrede is, die geen mens ons ooit kan ontnemen”. Mijn credo maakt dat ik lijnrecht sta tegenover een religie waarin slaafse vrees, nog verduisterd door de obsessie van de Machten van het Kwaad, de boventoon voert.

Men mag niet vergeten dat de paasoverwinning op de duivel en het kwaad zó radicaal is dat men niet zonder meer Jezus’ pastoraal optreden tijdens zijn aardse leven kan transponeren naar zijn glorierijk leven nu.

Christus werkt thans op een andere wijze, met name middels de sacramenten die rond de eucharistie geschaard zijn als de belangrijkste wegen waarlangs de genade tot ons komt.

Deze genadewerking gebeurt nu op universele schaal en blijft niet langer meer beperkt binnen de enge grenzen van Palestina of binnen de context van de gebruiken van Jezus’ tijd. Men mag het duiveluitdrijvend optreden van Jezus vóór de Verrijzenis niet zonder meer vastkoppelen aan zijn heilshandelen dat Hij nu voortzet door zijn Geest krachtens zijn verrijzenis.

Deze bemerking is bedoeld om niet in de valkuil terecht te komen van de fundamentalistische schriftlezing en om geen onrechtmatige transposities te bedenken. Daarmee wordt geenszins de realiteit miskend van Jezus' genezingsactiviteit of van zijn duiveluitdrijvingen: zij worden in de tijd en de ruimte gesitueerd vanuit het bewustzijn dat de overwinning reeds bepaald is en dat we nu leven vanuit het nieuwe van de Geest.

Niet de demonologie, maar Christus in de kracht van de Geest, staat centraal in ons geloof. Elk overmatig benadrukken van het rijk der duisternis brengt het evenwicht van ons christen-zijn in gevaar. Het is zelfs in tegenspraak met het evangelie, want dat evangelie is de Goede Boodschap van de bevrijding.

De arglistigheid van het Kwaad bestaat hierin dat hij onze aandacht op hem richt en op zijn werken, en ons doet vergeten dat we eigenlijk met Jezus, de Redder van de wereld, moeten bezig zijn. Wij zijn en zullen altijd zonen van het Licht blijven.

De zegevierende eucharistie

Door alle aandacht te richten op het identificeren en verjagen van duivels door rechtstreekse sommatie, loopt men gevaar te vergeten dat dit niet de enige toevlucht is waarover de christen beschikt. We willen hier niet opnieuw uitleggen wat we hoger reeds zeiden over de Kerk als sacrament van het heil, maar we moeten er toch aan herinneren dat elke christen in zijn strijd tegen de Machten van de Duisternis een beroep kan doen op de kracht van het gebed dat zich tot God richt en dat de

paasoverwinning van de Heer werkzaam doet worden. Door ons het Onze Vader aan te leren heeft Jezus ons het absolute lichtende voorbeeld geschonken van het bidden om bevrijding van alle kwaad. Het is het gebed bij uitnemendheid dat de Heer aan zijn leerlingen voor alle tijden heeft geleerd.

Maar evenmin mag men vergeten dat er een bevrijdende kracht uitgaat van de sacramenten. Op een heel speciale wijze geldt dit voor de eucharistie. Elke eucharistieviering is bevrijdend als we de waarde en de betekenis ervan doorzien. Het 'Gloria' dat we in de liturgie bidden, zou in dit licht besproken kunnen worden. Elk woord van het Gloria brengt ons in herinnering wat in de eucharistie uiteindelijk aan de orde is: aanbedding, lofprijzing, smeekgebed, dankzegging en daardoor ook: overwinning op de Machten van het Kwaad die daarvan de tegenpool zijn. God aanbidden en lofprijzen is tegelijkertijd zich losrukken uit de valstrikken van het Kwaad, en vrij worden van de verslavende bekoring van allerlei afgoderij. Wie de blik op God gericht houdt, keert de duisternis de rug toe.

En als ons gebed gestalte krijgt in een eucharistieviering, dan werkt deze bevrijdende kracht op maximale sterkte. Het is dan ook niet verrassend dat demonologische overdrijvingen voornamelijk in die middens voorkomen waar de eucharistie onbekend is.

Deze band tussen aanbedding en dankzegging enerzijds en het op de vlucht drijven van de vijand anderzijds was onze kerkvaders ook niet ontgaan. Zo schreef heilige Ignatius van Antiochië in de tweede eeuw tot de christenen van Efese:

“Komt regelmatig samen om God te danken en te loven. Wanneer jullie zo bijeenkomen verliest Satan zijn macht. Zijn kwaadwilligheid is niet opgewassen tegen jullie eensgezindheid in het geloof” (brief aan de christenen van Efese, nr. 13-18).

Jezus' naam overwint

Dit paasbesef uit zich door het hele boek van de Handelingen der Apostelen heen. Zo zegt Petrus reeds bij het allereerste genezingswonder tot de lamme man bij de tempelpoort:

“Zilver of goud heb ik niet, maar wat ik heb geef ik u. In de naam van Jezus Christus de Nazareeër: gebruik uw voeten” (Hand. 3, 6).

De naam van Jezus zelf is al een belofte van overwinning. Toen de engel in een droom aan Jozef verscheen, kondigde hij hem aan dat Maria een zoon zou baren en: *“Gij zult Hem Jezus noemen, want Hij zal Zijn volk redden uit hun zonden”* (Mt. 1, 21).

Jezus' naam aanroepen is op zich reeds beschutting zoeken voor de aanvallen van het Kwaad: men doet immers een beroep op de kracht van de Verrijzenis. *“Ik heb een kracht van Mij voelen uitgaan”*, heeft Jezus gezegd toen een vrouw de zoom van zijn mantel had aangeraakt (Lc. 8, 46). Alleen reeds van het vol geloof uitspreken van Jezus' naam gaat er een genezende, sterkende, bemoedigende kracht uit.

De eerste christenen hadden een diepe verering voor die naam. Zelf betreur ik dat de zo zinrijke litanie van de allerheiligste naam van Jezus in onbruik is geraakt in onze westerse christenheid. Maar met vreugde

kan men thans vaststellen dat het 'Jezusgebed' – waarmee de oosterse christenen zo vertrouwd zijn – een nieuwe weerklank bij ons heeft gekregen. Dit 'bidden met het hart' ritmeert onze eigen hartslag op de heilige naam van Jezus. Het doet ons leven in een permanent 'paasklimaat'. Het is als het ware een continue belijdenis van ons geloof in de centrale waarheid van dit credo: *“Bij niemand anders is de redding te vinden en geen andere naam onder de hemel is aan de mensen gegeven waarin wij gered worden”* (Hand. 4, 12).

In omgekeerde zin

Omgekeerd is het zo dat, als men de logica van het buitensporige geloof in duivels tot het einde doortrekt, men dan zoveel plaats moet geven aan duiveljacht en antidemonische reacties, dat we niet goed zien wanneer men daarmee zou moeten ophouden.

Als de duivel aan de oorsprong ligt van al onze ziekten, de wisseling van onze gemoedstemming, onze zwakheden en onze agressiviteit, verveling allerhande, dan zouden we daar iedere keer tegen moeten optreden. Sommigen suggereren zelfs dat we iedere dag tijd moeten uittrekken voor 'bevrijdingsgebeden' of 'duivelbezweringen'. En uiteraard zou dat allemaal opgenomen moeten worden in onze catechese, toegepast worden in onze pastoraal, voorzien in de constituties van de religieuze gemeenschappen. Er zijn er zelfs die vinden dat men in de noviciaten en scholasticaten exorcismesessies zou moeten inrichten. En waarom niet in onze raadsorganen, en dat op alle niveaus?

Ik wil een halt toeroepen aan al deze bedenksels: ik vind dat ze ruimschoots volstaan om de herziening te

vragen van dit gevaarlijk soort 'theologie' dat onder het duivelgeloof schuilt dat wij aanklagen. Dit klimaat, deze obsessie treffen we nergens aan in de spiritualiteit van de Kerk, en haar liturgie spreekt een heel andere taal. Zo een klimaat scheppen is in tegenspraak met wat de leefsfeer van de katholieke Kerk moet zijn, en zo'n esoterische opvattingen en verkeerde praktijken onderrichten, zouden onze charismatische groepen tot marginale doen verworden, aan de rand van de grote Kerk en afgesneden van haar bezielende levensadem.

TWEEDE PERSPECTIEF: HEEL DE KERK

Geconfronteerd met de Machten van de Duisternis kunnen en moeten wij ons onderdompelen in de overwinning van Christus. Maar deze overwinning is niet slechts die van Jezus Christus, Hoofd van de Kerk. Zij breekt reeds nu door in zijn lichaam: de heiligen in de hemel. Vaticanum II heeft ons in herinnering gebracht dat wij op aarde een Kerk zijn die op pelgrimstocht is, met al wat dit op reis zijn aan omwegen, moeheid, zwaarte kan inhouden. Maar tegelijk heeft het concilie ook onderstreept dat wij solidair zijn met de zegevierende Kerk die één lichaam met ons vormt in een mysterieuze en vurige gemeenschap der heiligen (Lumen Gentium nr. 8).

Het is goed dat we beseffen dat we in de strijd tegen de Machten van het Kwaad niet aan onszelf zijn overgeleverd: wij leven in een diepe eenheid met de hemelse Kerk.

Zo vinden we ook de grote bijbelse visie terug die Christus en al de geredde mensen die voorgoed met Hem zijn verenigd, in de hemelse glorie samenbrengt.

In Hem, door Hem zijn ze meer dan ooit levend en tastbaar nabij. Eigenlijk zijn zij het die 'superlevend' zijn.

Maria en de heiligen

Maria is daar om een heel unieke reden: zij is 'het eschatologisch beeld van de Kerk', samen met de engelen en de heiligen. De enige activiteit die de zegevierende Kerk jegens ons uitoefent, is precies deze: zij bemiddelt voor ons en is onze voorspraak, totdat de heilsgeschiedenis vervuld zal zijn. Paulus zegt dat de zegevierende Kerk strijd voert tegen de vijandige machten en onze zaak bepleit (Kor. 15, 24-28; Rom. 8, 34), en dit wordt nog sterker geformuleerd door de Hebreërbrief (Heb. 7, 25; 9, 24; 10, 13-14). In zijn Geestelijke Oefeningen vraagt de heilige Ignatius dat wie de retraite volgt, zich Christus en de hemelse hofhouding zou voorstellen als diegenen die voor hem ten beste spreken. Dat is een integrale visie, die in ons actueel optreden als christenen soms wordt beperkt of zelfs vergeten.

De kerkelijke traditie en de volksvroomheid hebben nooit opgehouden te erkennen welke rol en plaats aan Maria toekomt binnen deze gemeenschap die voor ons bemiddelt en zich verzet tegen het Kwaad.

De strijd tegen de Geest van het Kwaad ving reeds aan bij het ontstaan der wereld wanneer de radicale vijandschap tussen de vrouw en de slang uitbarst. In de vrouw van het genesisverhaal heeft de Kerk Maria herkend, de nieuwe Eva, moeder van alle levenden. Altijd hebben de christenen zich aan haar bescherming toevertrouwd.

Met haar Zoon in het mysterie van de Verlossing verenigd, blijft de vruchtbaarheid van deze verlossing Maria steeds ter harte gaan, zoals zij ook geraakt wordt door al wat het verlossingsgebeuren tegenwerkt.

Instinctmatig voelt de christen aan dat hij door Maria met kracht verdedigd wordt tegen de Geesten van het Kwaad. Vanuit een diepe verbondenheid met haar vindt hij de kracht om het op te nemen tegen de bekeringen en tegen al wat het leven van Christus in ons bedreigt.

Eén van geest met Maria spreekt de christen met hart en ziel en mond de *“Naam die boven alle namen is, opdat bij het noemen van die naam zich iedere knie zou buigen, in de hemel, op aarde en onder de aarde”* (Fil. 2, 10).

Zo laat de christen de overwinning van Jezus Christus op een unieke wijze werkzaam worden. De geestelijke verbondenheid met Maria is voor ons, gelovigen, een waarborg voor onkwetsbaarheid tijdens de geestelijke strijd om bevrijding die wij op aarde moeten voeren in afwachting van de eindontmoeting in Gods Glorie.

We erkennen Maria in de Hemel: als koningin van alle heiligen en engelen.

De engelen

Men moet de christenen van nu er ook aan herinneren dat wij op aarde in gemeenschap leven met de engelen in de hemel. Het is hun opdracht ons bij te staan in onze geestelijke strijd. Zwijgt men over hen, dan ontwricht men eigenlijk wat gezegd wordt over de

gevalen engelen, en dan misvormt men het totaalbeeld door dit verzuim.

Dat totaalbeeld is een lichtende visie, die het met de Kerk eens is dat de wereld van de geesten een levende realiteit is en dat de engelen er een rol spelen, die wel heel mysterieus is maar toch zeer nabij.

De Kerk leert ons die innige verbondenheid met de onzichtbare wereld van de engelen en met hem die zij als hun aanvoerder beschouwen: de heilige Michaël. In de liturgie roept de Kerk hen aan met deze woorden: *“God, Gij verdeelt volgens een wonderbare orde de taak van engelen en mensen. Laat in uw goedheid hen, die U in de hemel als uw dienaren altijd bijstaan, ons leven op aarde beschermen”* (Gebed van het feest van de heilige Aartsengelen, 29 september).

De traditie ziet in de heilige Michaël de engel van het licht en de eerste tegenspreker van Satan. Hij, wiens naam betekent ‘Wie is als God’, is het die God verdedigt als het hoogste gezag.

Vroeger riepen wij hem aan bij het einde van elke eucharistieviering: *“Heilige Aartsengel, verdedig ons in de strijd, wees onze bescherming tegen de boosheid en de listen van de duivel. Wij smeken ootmoedig dat God hem zijn macht doet gevoelen. En gij, vorst van de hemelse legerscharen, drijf Satan en de andere boze geesten, die tot verderf van de zielen over de wereld rondwalen, door de goddelijke kracht in de hel terug.”*

Het is sterkend je bondgenoten te kennen en te kunnen rekenen op hun attente steun. Bossuet hamerde dat er al in bij zijn tijdgenoten: *“Jullie denken dat jullie*

slechts met mensen verbonden zijn, jullie zoeken slechts mensen tevreden te stellen, alsof de engelen je niet raken. Christenen, word wakker uit die vergissing; er bestaat een onzichtbaar volk – de engelen – dat met u verenigd is door de liefde.”

Deze vertrouwde gedachte vindt men ook regelmatig terug in de oudchristelijke literatuur. De kerkvaders zagen in de beschermengelen – aan wier bescherming God ons heeft toevertrouwd – een van de concrete tekenen van Gods Voorzienigheid.

De wereld van de engelen, die zo rijk aanwezig is in de traditie van de oosterse kerk – zowel aan de katholieke zijde als aan de orthodoxe – heeft bestaansrecht in ons dagelijks leven: met haar alomvattend licht verheldert zij de duistere wereld van de geesten waaraan wij blootgesteld blijven zolang wij ‘Kerk onderweg’ zullen zijn.

Het is ten eerste wenselijk dat het onderricht dat in de Vernieuwing versterkt wordt, de nadruk zou leggen op de lichtende aanwezigheid van de engelen. Deze nadruk is nodig uit zorg voor de waarheid: al datgene wat soms veel te eenzijdig over de Machten van het Kwaad wordt verteld, wordt erdoor in evenwicht gebracht.

Algemeen besluit

Bij het beëindigen van dit boekdeel wil ik grif toegeven dat ik mezelf ter discussie gesteld voel. Ik geef me er rekenschap van dat ik gedurende de uitoefening van mijn pastoraal ambt niet steeds genoegzaam heb gewezen op het feit dat de Machten van het Kwaad echt werkzaam zijn in de wereld om ons heen en dat ik niet altijd voldoende aandacht heb gevestigd op de geestelijk strijd die we te voeren hebben.

Al even moeilijk als tegen de stroom oproeien is het niet toegeven aan de tijdsgeest. Bovendien is het in deze delicate kwestie zo dat we altijd een middenkoers moeten aanhouden tussen Scylla en Charybis in: tussen te veel en te weinig... Met kracht moeten we bevestigen dat het Kwaad bestaat, en toch verkondigen wij tegelijk een zegevierend paasgeloof. We moeten plaats inruimen voor het dienstwerk van de 'bevrijding', maar we mogen niet in de overdrijvingen vervallen die we onderweg hebben aangeduid.

Dat alles was een gelegenheid tot gewetensonderzoek, niet in de laatste plaats voor mijzelf. Het hield ook de uitnodiging in om zowel de stralende geloofswerkelijkheden actief te beamen als om oog te hebben voor het 'geheim der goddeloosheid' dat maar al te re-

eel is in een wereld die, voor wat het morele betreft, compleet op drift is.

Wel moet er gezegd worden dat we dit alles deden op gevaar af aanstoot te geven aan en een bron van ergernis te zijn voor hen die obstinaat zweren bij de 'natuurlijke' goedheid van de mens, en die alle heil verwachten van de mythe van de 'voortgang'.

Ik zou alle gelovigen – of ze nu al dan niet in de Vernieuwing staan – willen toewensen dat zij de genade ontvangen om steeds dieper door te dringen in het mysterie dat de Kerk is. Onophoudelijk ligt het reductionisme op de loer, en daardoor zijn we altijd weer geneigd om de Kerk gelijk te stellen met een menselijke sociologische institutie die relatief goed georganiseerd is en aan de moderne tijd is aangepast. En we zijn dan blind voor haar diepste mysterie waarin zij ons verschijnt als de voortzetting van Jezus Christus' zending op aarde.

Het is in de Kerk dat we de heilige Geest moeten ontmoeten en in en door haar leidt Hij ons volgens Gods heilsplan. Want vanaf het begin heeft God een heilige en apostolische Kerk gewild. De bisschoppen zijn de apostelen van onze tijd, die de heilige Geest heeft aangesteld om het volk Gods te leiden. Het volstaat niet dat men met hen goede relaties onderhoudt; waar het op aankomt, is niet zozeer hoffelijkheid of diplomatie, maar geloof. En dit geloof moet ons bezielen en het motief zijn van onze kinderlijke en vertrouwvolle gehoorzaamheid.

In afwachting dat er – ik hoop in de nabije toekomst – richtlijnen worden uitgevaardigd voor de

praktijken rond de 'bevrijding', wens ik van harte dat de Internationale Theologische Commissie zich over het probleem zou buigen. Deze commissie zou het terrein kunnen verkennen en toegankelijk maken. Het woordgebruik terzake die maakt dat elke auteur de betekenis van de woorden naar believen kan wijzigen, vraagt om wat orde te brengen en een scheidingslijn voor te stellen die richtinggevend kan zijn voor de pastoraal.

Verder hoop ik ook dat men binnenkort op vergaderingen of congressen van de Vernieuwing bepaalde boeken, brochures of cassettes niet meer te koop zou aanbieden die niet stroken met het authentieke denken van het levende leergezag van de Kerk. Men dient zich ook te hoeden voor het soort 'pragmatische' aanpak dat al te gemakkelijk uit een aantal weldoende effecten ('it works') het besluit afleidt dat men inderdaad terecht een beroep doet op het 'dienstwerk der bevrijding'. Dit dienstwerk moet zelf eerst over de vereiste mandaten beschikken.

De Vernieuwing is een uitgelezen genade die de Kerk wordt aangereikt en die een krachtige hulp kan bieden om de geestelijke herleving waaraan de wereld zo'n grote behoefte heeft, tot stand te brengen. We mogen niet gedogen dat de Vernieuwing zichzelf buitenspel zet, zich isoleert en naar de marginaliteit afdrijft. De stroom van sappen kan de boom des te beter voeden, naarmate hij een schors heeft die het sap tegen de slechte weersomstandigheden beschutting biedt.

In dit boekdeel heb ik een reeks gevaarlijke klippen opgesomd die we absoluut moeten vermijden als we niet gevangen willen raken in de listen van het Kwaad. Deze tracht immers op sluwe wijze de aandacht van de christenen op zichzelf te richten en aldus hun blik te doen afwenden van het heerlijk stralende gelaat van de Heiland. Dit boekdeel heeft zijn doel bereikt als wij het gebed van de psalmist, met alle consequenties die dit met zich meebrengt, tot het onze maken:

*“Ik zocht de Heer: Hij gaf mij antwoord,
Hij heeft mij bevrijd van mijn angsten.
Die op Hem zien, stralen als licht,
Hun gelaat draagt immers nimmer vernedering”*

(Ps. 34, 5-6).

© De tekst van dit document is met toestemming van de uitgever geplaatst op www.stucom.nl. Voor overname is toestemming van de uitgever nodig. De tekst van dit document komt uit Boek III waarin op bladzijde 4 deze noot van de uitgever staat:

Noot van de uitgever

De eerste uitgave van dit boekdeel 'Vernieuwing in de Geest en dienst aan de mens' werd destijds verzorgd door uitgeverij Emmaüs, Beveren, samen met uitgeverij B. Gottmer, Nijmegen. Het tweede boekdeel 'Vernieuwing en de Machten van het Kwaad' werd destijds uitgegeven door Lannoo, Tielt.

Het derde boekdeel 'Rusten in de Geest' verschijnt voor het eerst in het Nederlands.

De heruitgave van deze 'Documenten van Mechelen' is gebaseerd op de laatste Franstalige tekst die herwerkt werd door kardinaal Suenens en uitgegeven in de jaren 70 en 80.

Het 'woord vooraf' dat kardinaal Danneels schreef voor het geheel van de trilogie werd in boek I opgenomen.

Niets uit deze uitgave mag verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotocopie, microfilm of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toelating van de FIAT-Vereniging.

© FIAT-Vereniging 2001

D/2001/7273/6
ISBN 90 75410-14-X
NUGI 632/636

Dit is document 0233 op www.stucom.nl.